

Ευχαριστούμε τον Στέφανο Δημητρίου, επίκουρο καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, και την Αλίκη Λαβράνου, επίκουρη καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Κρήτης, για τη συμβολή τους στην πραγματοποίηση αυτής της έκδοσης.

✽

Όροι, αξίες, πράξεις

✽

στο εξώφυλλο:

Γιάννης Ψυχοπαίδης: *Πορτραίτο Κοσμά Ψ.* (1967)

μακέτα εξωφύλλου:

Μαρία Τσουμαχίδου

διόρθωση:

Γιάννα Κατσιαμπούρα

σελιδοποίηση:

Βασιλική Μπεκυρά

τυπώθηκε τον Ιούνιο του 2005

© 2005, Όλυ Φράγκου-Ψυχοπαίδη και εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

Ομήρου 32, 106 72 Αθήνα

τηλ.: 210-36 43 382, 210- 36 17 993, fax: 210-36 36 501

e-mail: polis@ath.forthnet.gr

ISBN: 960-435-066-8

ΚΟΣΜΑΣ ΨΥΧΟΠΑΙΔΗΣ

—
ΟΡΟΙ,

ΑΞΙΕΣ, ΠΡΑΞΕΙΣ

✽

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

ΟΡΟΙ
ΛΕΙΨΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
----------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΣΧΕΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΡΙΑΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑΣ	17
---	----

1. Δεσμευτικότητα και ιστορικός σχετικισμός στην πολιτική
θεωρία του διαφωτισμού 21
2. Ιστορισμός και ιστοριστικά στοιχεία στη διαλεκτική 31
3. Προβλήματα δεσμευτικής αξιολόγησης στην ωφελμιστική
λογική των «Ηθικών Επιστημών» 42
4. Υλιστικές και φορμαλιστικές αντινομίες στην κοινωνική
φιλοσοφία της νεωτερικότητας 53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ	66
---	----

1. Η διαλεκτική και η κριτική της επιστημονιστικής προσέγγισης
της κοινωνίας στον Kant 72
2. Η εγελιανή διαλεκτική και το πρόβλημα της έκθεσης
των κατηγοριών 83
3. Η μαρξική κατασκευή των εννοιών και το πρόβλημα
της ανακατασκευής του διαλεκτικού υλισμού 98

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΞΗΓΗΣΗΣ	125
--------------------------------	-----

1. Απροσδιοριστία στην εξήγηση 126

2. Αξιολογική και υλιστική εξήγηση 131
3. Η κρίση της εξήγησης 136
4. Για τη χειραφέτηση της εξήγησης 140
5. Ανοικτά προβλήματα μιας κριτικής θεωρίας της εξήγησης 145

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Α ΑΕ6 34 5 ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ... 153

- Σ ΑΕ6 150-1
1. Στρατηγικές ένταξης του σχετικισμού σε έλλογα πλαίσια και το πρόβλημα της απροσδιοριστίας 158
 2. Το πρόβλημα της απροσδιοριστίας στον καντιανό φορμαλισμό . 162
 3. Συμβεβηκός και απροσδιοριστία στην εγελιανή διαλεκτική 167
 4. Το εγχείρημα άρσης της απροσδιοριστίας στην εγελιανή θεωρία του πνεύματος 176
 5. Απροσδιοριστία και συμβεβηκός στη μαρξιστική θεωρία 186
 6. Προβλήματα της μαρξιστικής θεωρίας της απροσδιοριστίας ... 193
 7. Απροσδιοριστία και αξιολογία στη σημερινή κοινωνική θεωρία . 207

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΥ ΑΓΑΘΟΥ ... 218

1. Η καθαγίαση του είναι στη χριστιανική θεολογία και η πολιτική του αγαθού 220
2. Ένα παράδειγμα μετάβασης προς το μεικτό νεωτερικό αγαθό: το καλό και το κακό στις νήσους Orkney 222
3. Η ιδέα του αγαθού στην καντιανή υπερβατολογική φιλοσοφία . 223
4. Διαστάσεις της διαλεκτικής εκδοχής του αγαθού 228
5. Προς μια θεωρία του νεωτερικού αγαθού 231

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΜΟΡΦΕΣ ΕΚΠΤΩΣΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ:

ΑΝΟΡΘΟΛΟΓΙΣΜΟΣ, ΦΟΡΜΑΛΙΣΜΟΣ, ΛΟΓΙΚΙΣΜΟΣ 242

1. Προβλήματα συγκρότησης της έκθεσης των κατηγοριών σε διαλεκτικές θεωρίες 243
2. Διαστάσεις της θεωρίας του αξιακού ανορθολογισμού 250
3. Διαστάσεις της θεωρίας του φιλοσοφικού ντεσιζιονισμού 254
4. Αξιακές διαστάσεις της αναλυτικής φιλοσοφίας 256

5. Αξιακές διαστάσεις λογικών συστημάτων 259
6. Αξιακά προβλήματα στη θεωρία γλωσσικής επικοινωνίας 265

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΔΙΑΚΙΝΔΥΝΕΥΣΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΚΑΙ Η ΔΙΚΑΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΝΕΑ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ:

NIETZSCHE, HEIDEGGER, C. SCHMITT 279

1. Αποδόμηση των αξιών και νέα αξιοποίηση.
Από τον Heidegger στον Nietzsche. 282
2. Η αξιακή φύση της πραγματικότητας στο Πέραν του Καλού και του Κακού. 296
3. Η αυταρχική θεωρία της πολιτικής και το πρόβλημα των αξιών (C.Schmitt). 310

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΥΛΙΚΗΣ ΑΞΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ MAX SCHELER ΓΙΑ ΤΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ 326

1. Θεμελίωση της αξιολόγησης και ιεράρχηση αξιών στο έργο του Scheler 328
2. Η σελεριανή έννοια του περιβάλλοντος και η κριτική στον ηθικό νομιναλισμό 342
3. Η κριτική στο σχετικισμό και η έννοια του προσώπου 351
4. Συγκρότηση κοινωνικών σχέσεων και προτύπων 367
5. Θέσεις: ο Max Scheler και η θεωρία των αξιών 376

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Η ΕΙΣΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ 385

1. Η κριτική του Della Volpe στην ιδεαλιστική διαλεκτική θεωρία . 387
2. Η κατανόηση της μαρξικής μεθοδολογίας στη Λογική 392
3. Η επιστημονιστική ανακατασκευή της διαλεκτικής και του υλισμού 398
4. Η επιστημονιστική θεμελίωση των πρακτικών επιστημών 405
5. Μετά τη Λογική: συνέχεια και ρήξη στην επιστημονιστική προσέγγιση της διαλεκτικής 411

6. Αμηχανίες της διαλεκτικής και οι συνέπειές τους για την πολιτική και αισθητική θεωρία στο ύστερο έργο του Della Volpe	416
7. Μετά τον Della Volpe: τάσεις των επιγόνων	422
8. Η ολοκλήρωση της μετάβασης από τη διαλεκτική προς τον επιστημονισμό (Colletti)	426

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

ΦΟΡΜΑΛΙΣΜΟΣ, ΙΣΤΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕΣΜΕΥΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΠΡΑΞΗΣ	443
---	-----

1. Προβλήματα κριτικής της φορμαλιστικής θεωρίας του ορθού πράττειν	447
2. Η ορθοπρακτική θεωρία μεταξύ φορμαλισμού και ιστορισμού	453
3. Παραγωγή ενός πυρήνα ορθών θεσμών από την ορθοπρακτική ιδέα	460
4. Η ιδέα της κοινωνικότητας ως στοιχείο του ορθοπρακτικού τύπου	467
5. Ορθοί θεσμοί και κοινωνικές πρακτικές	471
6. Ιστορικοφιλοσοφική διάσταση της ορθοπραξίας	478

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ	487
1. Επικοινωνία και μεταφρασιμότητα	490
2. Αξία, επικοινωνία, ρητορική	507

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΑΞΙΩΝ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ. ΜΕΡΙΚΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΟΛΟΓΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	524
--	-----

1. Η απειλή της κοινωνικής συνοχής και το πρόβλημα του συντονισμού των αξιών στον σύγχρονο κόσμο	527
2. Απαξιωτικοί και πρακτικοί όροι της κοινωνικής δράσης	538

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΩΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΩΝ	551
---------------------------------------	-----

ΕΠΙΜΕΤΡΟ ΤΗΣ ΟΛΥΣ ΨΥΧΟΠΑΙΔΗ	553
---------------------------------------	-----

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα κείμενα που ακολουθούν γράφηκαν με σκοπό να συμβάλουν στη σύγχρονη συζήτηση για τη θεμελίωση των κοινωνικών επιστημών και από αυτή την άποψη εντάσσονται τόσο στο πεδίο της θεωρίας των επιστημών αυτών όσο και της επιστημολογίας τους. Βέβαια, η επιστημολογία, αν δεν θέλει να είναι φορμαλιστική, θα πρέπει να συνδέεται με μια θεωρία της κοινωνικής πραγματικότητας και να αντιμετωπίζει τα ερωτήματά της σε σχέση με το πρόβλημα της θεμελίωσης της πράξης. Αλλά θέτοντας αυτά τα προβλήματα η σύγχρονη θεωρία των κοινωνικών επιστημών αναγκάζεται να αντιπαρατεθεί στην κύρια επιστημολογική παράδοση των συγκεκριμένων επιστημών από τις αρχές του 20ού αιώνα, δηλαδή τον βεμπεριανό σχετικισμό και τις θεωρίες της αξιολογικής ουδετερότητας. Εκατό χρόνια μετά τη «βεμπεριανή επανάσταση» (πρβλ. βεμπεριανά κείμενα για την αντικειμενικότητα, του 1904, και για την αξιολογική ουδετερότητα, του 1917), είμαστε σήμερα αναγκασμένοι να επαναθέσουμε σε νέες βάσεις τα προβλήματα θεμελίωσης των επιστημών του ανθρώπου, αναδεικνύοντας τις αξιολογικές βάσεις τους και αποδεχόμενοι να αντιμετωπίσουμε τις προκλήσεις που προέρχονται από τις αντινομίες οι οποίες συνδέονται με αυτό το εγχείρημα.

Σε ορισμένες, δημοσιευμένες στο εξωτερικό, εργασίες μου έχω παρουσιάσει μερικά από τα προβλήματα που συνδέονται με αυτή την απόπειρα επανατοποθέτησης του αξιολογικού ζητήματος στις κοινωνικές επιστήμες.¹ Στο παρόν έργο παρουσιάζονται οι δύο πρώτες από αυτές τις εργασίες σε ελληνική μετάφραση,² ορισμένες εργασίες συναφούς προβληματικής δημοσιευμένες στα ελληνικά (Κεφ. 1, Κεφ. 7.3, Κεφ. 9, Κεφ. 10, Κεφ. 11) και μια σειρά από εργασίες που δημοσιεύονται εδώ για πρώτη φορά. Από κοινού όλες αυτές, που διαθέτουν σε μεγάλο βαθμό εσωτερική συνοχή μεταξύ

48. Από μια επιστημολογική σκοπιά, μια τέτοια ανοιχτή, σωρευτική πραγματά-
τωση δεν είναι συναρθρωτικής φύσεως, διότι αναστοχάζεται τη δεσμευτική προ-
βληματική της διαλεκτικής «έκθεσης».

49. Προβλ. για το πρόβλημα του «νέου» στον Weber ιδιαίτερα τις πραγματεύ-
σεις του του ζητήματος σε σχέση με τις θέσεις του ιστορισμού στην «Κοινωνιολογία
του Δικαίου», *Economy and Society*, University of California Press, 1978, τόμ. II, κε-
φάλαιο 8, §3: «Ο τυπικός χαρακτήρας του αντικειμενικού Νόμου».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΞΗΓΗΣΗΣ

Στις σύγχρονες κοινωνίες η επίκληση της ελευθερίας και των δικαιωμάτων
συμβαδίζει με την καταπίεση, την εκμετάλλευση και την επιβολή εξουσια-
στικών σχέσεων. Η επίκληση του δικαιώματος πληροφόρησης συμβαδίζει
με την καταπίεση της κριτικής και την απόκρυψη ποιοτικά σημαντικής γνώ-
σης σχετικά με τις κοινωνικές αντιθέσεις. Η επίκληση της αυτονομίας με
την επιβολή ιεραρχιών. Η επίκληση των πολιτικών δικαιωμάτων με την
αναπαραγωγή, στο πλαίσιο των καπιταλιστικών σχέσεων, των κοινωνικών
διαχωρισμών, οι οποίοι ακυρώνουν τα δικαιώματα και αποπροσανατολί-
ζουν τον πολίτη. Τα προαναφερθέντα συνιστούν έναν ιδιότυπο φετιχισμό
των κοινωνικών σχέσεων, δηλαδή την αναπαραγωγή της ανθρώπινης ελευ-
θερίας και της αυθόρμητης δράσης ως κυριαρχία και εκμετάλλευση, ως
φαινομενική ελευθερία και φαινομενική αυθορμησία. Αλλά στην κοινωνία
αυτή αναπαράγεται ταυτόχρονα και η κριτική των κοινωνικών σχέσεων, η
οποία, εντούτοις, είναι διαχωρισμένη από αυτές τις σχέσεις και φαίνεται
ανίκανη να τις αλλάξει. Αλλά ούτε και η κοινωνική θεωρία είναι απαλλαγ-
μένη από αυτό το φετιχισμό. Η σκέψη σχετικά με αυτή την κρίση είναι μέ-
ρος της ίδιας της κρίσης ενώ την ίδια στιγμή αγωνίζεται να την υπερβεί. Το
διαφωτιστικό αίτημα *Sapere aude* (Τόλμησε να γνωρίσεις) είναι επίκαιρο και
στις μέρες μας. Πρόκειται για το αίτημα της απελευθέρωσης της σύγχρο-
νης κοινωνικής θεωρίας από την κρίση της (η οποία λαμβάνει τη μορφή του
επιστημονισμού, του σχετικισμού και του ντεσιζιονισμού).¹ Το αίτημα αυ-
τό, εντούτοις, ισοδυναμεί με εκείνο της απελευθέρωσης της κοινωνίας από
τη φετιχιστική μορφή ύπαρξής της. Η φύση των κοινωνικοϊστορικών γεγο-
νότων δεν είναι δυνατόν να εξηγηθεί χωρίς να προσφύγουμε σε ένα τέτοιο
αίτημα. Το εν λόγω αίτημα αναφέρεται στη συγκρότηση του ιστορικού/κοι-

= ΧΦΕ
[ΑΕ6, 1]

νωνικού, το οποίο χαρακτηρίζεται από την αντίφαση ανάμεσα αφ' ενός στον συνεργατικό και συλλογικό χαρακτήρα της ανθρώπινης κοινωνικότητας και αφ' ετέρου στις επιμεριστικές και εγωιστικές μορφές δράσης – των συγκεκριμένων, αμοιβαία ανταγωνιστικών, σκοπών.

Είναι σε θέση η σύγχρονη θεωρία να αρθρώσει την κριτική ιδέα μιας από κοινού και σε συλλογικό επίπεδο διαμόρφωσης των κοινωνικών συνθηκών της ζωής ως έναν ευρύτερα ορθολογικό-κοινωνικό σκοπό; Ο σκοπός αυτός θα συνιστούσε μια συνθήκη για τη συγκρότηση της κοινωνικής δράσης και θα καθόριζε τη σχέση των μερικών και εγωιστικών σκοπών, καθώς και των μηχανισμών που τους πραγματώνουν, με αυτή την ευρύτερη τελεολογία. Το ερώτημα αυτό αναφέρεται σε μια κλασική διαλεκτική ιδέα: την αντίληψη της διαλεκτικής ως σχέσης ανάμεσα στην τελεολογία και το μηχανισμό, αντίληψη που χαρακτηρίζει τόσο την καντιανή Κριτική της Κριτικής Δύναμης όσο και την εγελιανή Λογική, καθώς και τη μαρξική ανάλυση στο *Κεφάλαιο*.²

1. Απροσδιοριστία στην εξήγηση

Ένα σύμπτωμα της σύγχρονης «κριτικής» κοινωνικής θεωρίας είναι η ανικανότητά της να συλλάβει αυτή τη διάσταση της διαλεκτικής ως μια εσωτερική σχέση του μηχανισμού προς την τελεολογία, της αναγκαιότητας προς την ελευθερία, και να την αξιοποιήσει προκειμένου να κατασκευάσει μια θεωρία κοινωνικής εξήγησης. Ο «διαλεκτικός» και «μαρξιστικός» δογματισμός του υπαρκτού σοσιαλισμού του 20ού αιώνα προσανατολίστηκε, καθώς προσπάθησε να διασφαλιστεί από κάθε ενδεχόμενο να χάσει τον έλεγχο επί του πραγματικού, στο να συλλαμβάνει τα πάντα με όρους αναγκαιότητας. Έτσι, το στοιχείο της ελευθερίας πήρε τη μορφή της απροσδιοριστίας, του μη ελεγχόμενου, του συμβεβηκότος. Ήταν, συνεπώς, αδύνατο για τους θεωρητικούς αυτής της κατεύθυνσης να ενσωματώσουν στη λογική της εξήγησης της ιστορικής και κοινωνικής πραγματικότητας το στοιχείο της απροσδιοριστίας και του συμβεβηκότος.

Ακριβώς αυτό το στοιχείο επικαλούνται στις μέρες μας οι σχετικιστικές και συμβασιοκρατικές θεωρίες, προκειμένου να επιχειρηματολογήσουν ενάντια σε κάθε είδους δεσμευτικά κριτήρια για τη σύγκριση, τον έλεγχο και την αξιολόγηση των θεωρητικών επιχειρημάτων. Η επικρατούσα, στις μέρες μας, σχετικιστική σκοπιά στην κοινωνική θεωρία απηχεί τον ιστορικό σχετικισμό της σχολής του Dilthey και της βεμπεριανής σχετικιστικής επιχειρηματολογίας. Το βεμπεριανό ιστορικιστικό επιχείρημα, συγκεκρι-

μένα, αποδέχεται πως η «απροσδιοριστία» συναντάται ήδη εντός της αξιακής επιλογής, αποκλείοντας, με τον τρόπο αυτό, τη δυνατότητα ορθολογικής σύγκρισης και αξιολόγησης των αξιών. Στις σύγχρονες «ρεαλιστικές» επιστημολογίες το «συγκεκριμένο» συμπίπτει με το απροσδιόριστο, αφού θεωρείται πως η πραγματικότητα είναι εμπειρικά συγκροτημένη ως αυθαίρετος συνδυασμός αφηρημένων «μηχανισμών».³

Η διαλεκτική θεωρία με την ανάλυση της σχέσης ανάμεσα στο μηχανισμό και την τελεολογία αποπειράθηκε να συνδέσει την ανάλυση της μηχανικής διαδικασίας ως απροσδιόριστης με την ανάλυση των αξιών (τελεολογία). Η απροσδιοριστία της μηχανικής διαδικασίας είναι, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, αποτέλεσμα της αφαίρεσης από τις αξίες που συνιστούν αυτή τη διαδικασία. Οι αξίες καθιστούν το πραγματικό συνεκτικό και το ανυψώνουν, του αποδίδουν «αντικειμενικό νόημα» και πρακτική διάσταση. Η αξιακή σχέση της πραγματικότητας, αντίστροφα, όταν ιδωθεί από μια εμπειρικιστική σκοπιά, εμφανίζεται ως μια απροσδιόριστη σχέση. Η σχέση αυτή απορρίφθηκε, ωστόσο, από τη δογματική «διαλεκτική» παράδοση. Οι απαντήσεις που δίνονται σε αυτές τις θεωρίες της απροσδιοριστίας, μη καθορισμού του αντικειμένου κλπ., στο βαθμό που προέρχονται από δογματικές, «διαλεκτικές», σκοπιές, θεωρούν πως οι συγκεκριμένοι μηχανισμοί αποτελούν αφαίρέσεις από ουσιώδεις κοινωνικοϊστορικές σχέσεις και προσλαμβάνουν το «συγκεκριμένο» ως αναγκαίο και καθορισμένο. Παραμένει, ωστόσο, αόριστος ο τρόπος με τον οποίο οι έννοιες «αναγκαιότητα» και «καθορισμένο» χρησιμοποιούνται από την ίδια τη διαλεκτική θεωρία, γεγονός που έχει οδηγήσει στο να κατηγορείται η θεωρία αυτή για δογματισμό, ντετερμινισμό κλπ. Το διαλεκτικό επιχείρημα είναι εκτεθειμένο σε αντινομίες, στο βαθμό που α) θεωρεί πως υπάρχει μια πραγματικότητα ανεξάρτητη από αξίες οι οποίες παράγονται βασισμένες σε αυτήν (έτσι δεν λαμβάνει υπόψη του πως η ίδια η πραγματικότητα είναι αξιολογικά συγκροτημένη) και β) υιοθετεί τη σκοπιά της αναγκαιότητας κατ' αντιπαράθεσιν προς το απροσδιόριστο, χωρίς, συνεπώς, να λαμβάνει υπόψη του την εσωτερική σχέση ανάμεσα στα δύο.

Η διαλεκτική θεωρία παραδοσιακού τύπου, κατ' αυτό τον τρόπο, αντιμετωπίζει δυσκολίες στο να θεμελιώσει τόσο το επιχείρημα όσο και τα ίδια τα όριά της στην κριτική της ενάντια στο σχετικισμό και την απροσδιοριστία, ενώ ταυτόχρονα αποτυγχάνει να καταπιαστεί με το σχετικισμό και την απροσδιοριστία και του ίδιου του υπό κριτικήν αντικειμένου. Η διαλεκτική θεωρία, δηλαδή, δεν καταφέρνει να συγκροτήσει τον εαυτό της ως κριτική των δομικών προσδιορισμών του αντικειμένου της και αποτυγχάνει, έτσι, να θέσει υπό κρίση την νομιμοποιητική της βάση (την αξίωσή της

να είναι η ίδια ένα δομημένο και λειτουργικό όλο). Στην κατεύθυνση της αναίρεσης αυτών των αντινομιών προκύπτει το πρόβλημα της ανακατασκευής του διαλεκτικού επιχειρήματος ως πρόβλημα της ανάπτυξης και των δύο προαναφερθεισών διαστάσεων της κριτικής και ως αναστοχασμός του τρόπου με τον οποίο το στοιχείο της αξίας και του απροσδιόριστου εισέρχονται στην ίδια τη συγκρότηση του κριτικού επιχειρήματος, χωρίς, εντούτοις, να διακυβεύεται η αξίωσή του για δεσμευτικότητα. Η ανακατασκευή αυτή προϋποθέτει μια κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ερμηνεύθηκαν τα σχετικιστικά επιχειρήματα της κλασικής πολιτικής θεωρίας και επιτρέπει μια κριτική των παραδοσιακών και σύγχρονων σχετικιστικών θεμελιώσεων στην επιστημολογία των κοινωνικών επιστημών, εγείροντας το ζήτημα των αντινομιών, το οποίο χαρακτηρίζει τους «τρόπους εξήγησης» των ιστορικών γεγονότων στη σύγχρονη θεωρία.

Στην ιστορία της πολιτικής σκέψης, από τον Montaigne έως τον Kant, το πρόβλημα του σχετικισμού και του ανορθολογισμού τέθηκε ως ένα μεθοδολογικό ερώτημα, το οποίο αφορούσε την αστάθεια και τη μη δυνατότητα συγκρότησης κάθε (κοινωνικού) αντικειμένου που δεν θα ήταν συμβατό με τις ορθολογικές-αξιολογικές απαιτήσεις του κριτικού λόγου. Η έννοια της κριτικής, αντιθέτως, προσεγγιζόταν θεωρητικά κατά τέτοιο τρόπο ώστε να ενσωματώνει αναγκαία το πρόβλημα της φύσης του συμπτωματικού ως μία από τις συγκροτητικές της συνθήκες. Μια τέτοια θεωρητική προσέγγιση χαρακτηρίζει τη βάση των καντιανών αναλύσεων σχετικά με τη θέση που έχει το απροσδιόριστο εντός του υπερβατικού πλαισίου και τις εγγενείς προσεγγίσεις στο πρόβλημα της αναγκαιότητας και στο πρόβλημα της απροσδιοριστίας (θεωρούμε εν προκειμένω τις δύο αυτές προσεγγίσεις ως μία ενότητα). Στις αναλύσεις αυτές είναι δυνατόν να ανακατασκευάσουμε μια λογική, η οποία κατατάσσει το απροσδιόριστο στην πλευρά του λόγου και μας διασφαλίζει από την οντολογικοποίηση της διαφοράς μεταξύ λόγου και απροσδιοριστίας και από τη δογματική ενσωμάτωση του απροσδιόριστου στο ορθολογικό.

Αποκορύφωση αυτής της διαλεκτικής της αναγκαιότητας και της απροσδιοριστίας αποτελεί η μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας. Η μαρξική διαλεκτική κατασκευή δίνει έμφαση στη δομή και τη συνοχή των κοινωνικοϊστορικών σχέσεων, διερευνώντας θεωρητικές έννοιες όπως αυτές του κεφαλαίου και του καταμερισμού της εργασίας, ενώ, την ίδια στιγμή, υπονομεύει αυτή τη συνοχή αναφερόμενη σε μια ταξικά διαχωρισμένη δομή. Και οι δύο αυτές πλευρές του πραγματικού συλλαμβάνονται ως εκδηλώσεις της κοινωνικοϊστορικής «αναγκαιότητας». Εντούτοις, πίσω, από αυτή την αντίθεση ανάμεσα στις διαστάσεις που ενώνουν και διαιρούν το

κοινωνικό, ξεπροβάλλει ένα κρυμμένο ζήτημα: η αμφισβήτηση του αναγκαίου χαρακτήρα όλων των σχέσεων που δεν συμβάλλουν στην πραγματοποίηση μιας ελεύθερης και αυτόνομης κοινωνικότητας. Μία αναγκαία σχέση είναι αυτή της αυτονομίας, σε σχέση με την οποία οι ιστορικές αρθρώσεις των εκμεταλλευτικών σχέσεων τίθενται ως απροσδιόριστες. Η προοπτική αυτή διατρέχει τις αναλύσεις των νόμων της κριτικής της πολιτικής οικονομίας του ώριμου μαρξικού έργου και προσδίδει στο αντικείμενο της υλιστικής ανάλυσης μια διάσταση απροσδιοριστίας. Κάθε ανακατασκευή των κοινωνικών σχέσεων (κάθε σχήμα αναπαραγωγής της κοινωνίας) συγκροτείται ως περιγραφή ενός αντικειμένου ανοιχτού στην αμφισβήτηση. Η εγγυρότητα αυτού του αντικειμένου ακυρώνεται, χωρίς να καθίσταται δυνατό, λόγω της φύσης της μεθοδολογικής προσέγγισης που υιοθετήθηκε, να προσδιορίσουμε την απόσταση από το σημείο στο οποίο αυτή η ακύρωση θα τεθεί σε ισχύ και οι χειραφετημένες κοινωνικές σχέσεις θα πραγματοποιηθούν πρακτικά. Η ανάλυση του είδους της απροσδιοριστίας που προκύπτει εδώ μας επιτρέπει να κατανοήσουμε την παραγωγή των δογματικών προσεγγίσεων σχετικά με το κοινωνικό ως μία «αναγκαία» παραγωγή «ψευδών» ερμηνειών, οι οποίες παράγονται από την αντινομική φύση του κριτικού κοινωνικοθεωρητικού επιχειρήματος – ένα καντιανό θεωρητικό πρόβλημα που τέθηκε και από τη μαρξική παράδοση.

Τα διαλεκτικά (αξιολογικά-χειραφετητικά) μοντέλα ενσωμάτωσαν το πρόβλημα του απροσδιόριστου/τυχαίου στις κατασκευές τους. Εντούτοις, οι σχέσεις κυριαρχίας και εκμετάλλευσης, οι οποίες τέθηκαν ως τυχαίες, αντιστάθηκαν στην ιστορική εξέλιξη και επιβίωσαν σε όλη τη διάρκεια του 19ου και 20ού αιώνα, ακόμη και έως τις μέρες μας. Η απάντηση των κοινωνικών επιστημών στην πραγματικότητα αυτή ήταν να διαχωρίσει τις αξιολογικές νομιμοποιήσεις των θεωρητικών κατασκευών από τα περιγραφικά τους στοιχεία. Εμφανίστηκαν, τότε, νέες επιστημολογίες, οι οποίες συνέλαβαν την πραγματικότητα ως μη συνεκτική και μη προσδιορίσιμη και επιχειρηματολόγησαν, όσον αφορά το ζήτημα του απροσδιόριστου χαρακτήρα της, ενάντια στην αναγκαιότητα υπέρβασης των αυταρχικών σχέσεων και υπέρ της νομιμοποίησης των κοινωνικών σχέσεων της εξατομίκευσης. Είναι χαρακτηριστικό της παρούσας κρίσης της θεωρίας πως πολλοί θεωρητικοί έκαναν χρήση διαλεκτικών εννοιών προκειμένου να εξηγήσουν το πραγματικό, ενώ προχώρησαν σε αφαίρεση από τον πρακτικό χαρακτήρα των εννοιών αυτών και τις έστρεψαν ενάντια στη μαρξιστική κριτική μέθοδο. Μία τέτοια έννοια αποτελεί η ιδέα ότι το ιστορικό είναι δυνατόν να γίνει αντικείμενο εξήγησης ως μια διαδικασία διαμέσου της οποίας τίθενται, αναπαράγονται και αλλάζουν οι ίδιες οι προϋποθέσεις της κοινωνικής ζωής.

Μία τέτοια θέση προϋποθέσεων, εντούτοις, δεν ακολουθεί μια λειτουργιστική λογική αλλά είναι πρακτική και αξιολογική. Ο τρόπος με τον οποίο η δράση καθορίζεται «αναγκαία» από τους προσδιορισμούς της συμπίπτει με τον τρόπο της αναγκαίας άρνησης αυτών των προσδιορισμών – της άρνησης κάθε προσδιορισμού που ταπεινώνει, αλλοτριώνει ή εκμεταλλεύεται την ανθρώπινη ζωή. Η άρνηση συνίσταται στην αφαίρεση από τον προσδιορισμό και υπό αυτή την έννοια στη «θέση» του ως «τυχαίου». Ο τρόπος με τον οποίο το ιστορικό γεγονός προσδιορίστηκε είναι, υπό αυτή την έννοια, αποτέλεσμα της ελευθερίας (ο προσδιορισμός συνίσταται εν προκειμένω στο να τεθεί η παρεμπόδιση της ελευθερίας ως απροσδιόριστη), ένα αποτέλεσμα το οποίο εμφανίζεται και αναπαράγεται με τη συγκεκριμένη μορφή του αντικειμενικού/δομικού προσδιορισμού. Το ιστορικό γεγονός, δηλαδή, δεν προκύπτει αθροιστικά από το συνδυασμό των παραγόντων αλλά μέσω αυτής της κίνησης αμφισβήτησης και επανάθεσης των απαξιωτικών συνθηκών συγκρότησης του πραγματικού.

Η λογική μορφή αυτής της κίνησης μοιάζει να αποτελεί προϋπόθεση κάθε κοινωνικοθεωρητικής εξήγησης. Η συγκεκριμένη κίνηση λαμβάνει χώρα εντός σχέσεων οι οποίες, αν και προσδιορίζονται από ιδιωτικά συμφέροντα, καθιστούν συνεχώς έκδηλη την έλλειψη εγκυρότητας κάθε αξίωσης για ιδιωτικό έλεγχο των κοινωνικών συνθηκών της ζωής. Καθιστούν έκδηλο πως, στη σημερινή παγκόσμια κοινωνία, κάθε απόφαση η οποία βασίζεται σε ιδιωτικά «συμφέροντα» και μερικά «δικαιώματα» είναι δυνατόν να έχει άμεσες καταστροφικές συνέπειες για τη ζωή στη Γη (αναπαραγωγή και περιβάλλον) εκατομμυρίων ανθρώπων. Από εδώ πηγάζει η απαίτηση (η οποία αντιτίθεται στα προαναφερθέντα) για τη συγκρότηση μιας πολιτικής και δημόσιας σφαίρας σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες και στην παγκόσμια κοινωνία. Εντός αυτής της σφαίρας θα αναζητηθούν δεσμευτικές αξίες, όπως ο σεβασμός στη ζωή και το φυσικό περιβάλλον, η κοινωνική δικαιοσύνη, ο αυτοκαθορισμός, η αλληλεγγύη, οι οποίες προϋποθέτουν την κατάργηση του ιδιωτικού ελέγχου επί των συνθηκών της κοινωνικής ζωής. Αξίες όπως οι προηγούμενες εισδύουν σε κάθε προσπάθεια εξήγησης της δράσης, είτε ως ορθολογικά μοτίβα δράσης είτε ως αιτίες απόρριψης δράσεων και αντίστασης σε αυτές, όταν καταστρέφουν αυτές τις ίδιες αξίες. Αποτέλεσμα των προαναφερθέντων είναι η αντίστοιχη απαίτηση μιας επανεξέτασης, η οποία να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής μας, του χαρακτήρα και των αξιολογικών βάσεων των κοινωνικών επιστημών. Οι επιστήμες αυτές οφείλουν να αναστοχαστούν τη φύση της ιστορικότητας του σύγχρονου κόσμου και τον τρόπο με τον οποίο τίθεται στις μέρες μας το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην απροσδιοριστία και τον πρακτικό

προσδιορισμό της. Οφείλουν να επαναστοχαστούν τη δυνατότητα –για την εποχή μας– να θεμελιωθούν στο λόγο η κοινωνία και η θεωρία (μια δυνατότητα που ο Διαφωτισμός και η διαλεκτική είχαν την ελπίδα πως θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί αυτόματα στην ιστορία).

2. Αξιολογική και υλιστική εξήγηση

Η κρίση της σύγχρονης θεωρίας χαρακτηρίζεται από την αποσύνδεση της θεμελίωσης της εξήγησης σε έναν τύπο κοινωνικοθεωρητικής εξήγησης που ήταν αυτονόητος για το κλασικό φυσικό δίκαιο και τη διαλεκτική. Το πρόβλημα της εξήγησης συνδέεται εγγενώς, στην παράδοση αυτή, με το πρόβλημα της πράξης. Ο βαθμός στον οποίο το ζήτημα αυτό απωθείται (ο βαθμός στον οποίο η έννοια της πράξης έχει γίνει δογματική), ακόμη και στις πιο κριτικές σύγχρονες θεωρίες, αποτυπώνεται στον ισχυρισμό του Adorno (που αναστρέφει τη μαρξική θέση για τον Feuerbach) πως αφού οι φιλόσοφοι προσπάθησαν μέχρι τώρα ματαιώς να αλλάξουν τον κόσμο, οφείλουν να προσπαθήσουν ακόμη μια φορά να τον ερμηνεύσουν.⁴ Εγείροντας ένα τέτοιο αίτημα, ο Adorno παραιτείται από κάθε αξίωση για τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η διάσταση της πράξης/αξίας εισέρχεται αναγκαία και όχι με αυθαίρετο τρόπο στην ερμηνεία. Η ιδέα αυτή, εντούτοις, αποτέλεσε το κεντρικό πρόβλημα της κριτικής κοινωνικής επιστήμης ήδη από τις αρχές της.

Στην παράδοση του Διαφωτισμού συναντάμε έναν τύπο εξήγησης, ο οποίος αναφέρεται σε δεσμευτικές αξιολογήσεις, σε σχέση με τις οποίες αναπτύσσονται αιτιακές σχέσεις. Έτσι, ο Rousseau, στο *Κοινωνικό Συμβόλαιο*, τόνιζε ότι οι σχέσεις κυριαρχίας και σκλαβιάς δεν είναι δυνατόν να θεωρούνται αιτίες κοινωνικών φαινομένων αλλά αποτελούν αποτελέσματα μιας διαδικασίας ακύρωσης και κατάργησης της ελευθερίας, καθώς και παρεμποδισμού της ισότητας.⁵ Στην ίδια παράδοση ο Kant συνέδεσε την εξήγηση με το ερώτημα για το βαθμό στον οποίο οι αξιώσεις του κριτικού λόγου ικανοποιούνται από το υπό εξήγηση ιστορικό γεγονός και αναζήτησε μια μορφή πραγματικότητας που να ανταποκρίνεται⁶ στις απαιτήσεις του λόγου (πίστεψε, μάλιστα, πως με τον τρόπο αυτό η απροσδιοριστία της εμπειρίας, την οποία ο ίδιος υπέθεσε,⁷ θα ήταν δυνατόν να ξεπεραστεί). Η εγγεληνική και μαρξική διαλεκτική θεωρία παραλαμβάνει και θέτει σε ισχύ σημαντικά δομικά στοιχεία της διαφωτιστικής φιλοσοφίας.

Στο πλαίσιο αυτής της εργασίας δεν είναι δυνατόν να θεματοποιησουμε τον εγγεληνικό τρόπο ενσωμάτωσης του προβλήματος εξήγησης εντός της

διαλεκτικής των κατηγοριών. Θα ασχοληθούμε μόνο με μια παραμελημένη διάσταση της εξήγησης στο μαρξικό έργο. Η έρευνα, στις μέρες μας, δίνει έμφαση στη σπουδαιότητα ενός σταθερού σημείου αναφοράς, ενός «*Kulminationspunkt*», προς την κατεύθυνση του οποίου συγκεντρώνονται οι κατηγορίες της μαρξικής έκθεσης των κατηγοριών (*Darstellung*), προκειμένου να κατανοηθεί η φύση της μαρξικής εξήγησης του χαρακτήρα των αστικών σχέσεων.⁸ Πιστεύω ότι, προκειμένου να ανακατασκευάσουμε μια μαρξική θεωρία της εξήγησης, πρέπει να κατευθύνουμε την προσοχή μας και προς την αντίθετη κατεύθυνση, προς το πρόβλημα της απώλειας του κέντρου και της απώλειας της μεσότητας, η οποία χαρακτηρίζει τη μαρξική ανάλυση, ως η άλλη πλευρά της *Kulminationslogik*. Η απώλεια της μεσότητας προξενείται από τη δράση της κριτικής, από την αμφισβήτηση της δυνατότητας εφαρμογής του ορθολογικού στο ιστορικό «παρόν». Μια τέτοια δυνατότητα είχε αποτελέσει την απαρχή της καντιανής αναζήτησης για τον «τύπο»/σημείο του λόγου στην ιστορία και της εγελιανής θεωρίας του μέτρου που διέπει την αντικειμενικότητα του πνεύματος.

Το αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών («αστική κοινωνία») θεωρείται από τον Marx υπό άρσιν,⁹ ενώ πιστεύει πως η κριτική δεν είναι δυνατόν να τελειοποιηθεί, καθώς δεν έχει θεματοποιήσει και δεν έχει θέσει υπό αμφισβήτηση τους θεμελιώδεις προσδιορισμούς της μορφής της σύγχρονης κοινωνίας (εξατομίκευση, ατομική ιδιοκτησία και χρήμα). Η κριτική ασκείται από τη σκοπιά ενός περιεχομενικού-υλικού («υλιστικού») στοιχείου, το οποίο παράγεται από μια διαδικασία αφαίρεσης από τους προαναφερόμενους προσδιορισμούς της μορφής. Διαμέσου της αφαίρεσης αυτής εντοπίζονται οι σχέσεις εκμετάλλευσης. Το εν λόγω περιεχομενικό στοιχείο συνίσταται στη σχέση του ανθρώπου με τη φύση, την αφιέρωση της ανθρώπινης ζωής και του ανθρώπινου χρόνου (την κατανάλωση του μυαλού, των νεύρων, των μυών)¹⁰ στην παραγωγική δραστηριότητα, η οποία έχει ως αντικείμενο την αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής. Η δραστηριότητα αυτή έχει μια εγγενή συνεργασιακή φύση, της οποίας οι δρώντες (που ανήκουν σε κοινωνίες των οποίων τα μορφικά χαρακτηριστικά συνίστανται στις εμπορευματικές σχέσεις) δεν έχουν επίγνωση. Το «νόημα» της υλιστικής θεμελίωσης συνυφαίνεται με την απαίτηση για τη θέσμιση μιας συλλογικής κοινωνικής μορφής, η οποία να ανταποκρίνεται στη συνεργασιακή φύση του «περιεχομένου», της συλλογικής κοινωνικής αναπαραγωγικής διαδικασίας.

Η αντινομία, η οποία περιέχεται στις μαρξικές αναλύσεις του «φетиχισμού του εμπορεύματος» στο Κεφάλαιο είναι χαρακτηριστική γι' αυτού του τύπου τη θεμελίωση. Ο Marx υποστηρίζει, στο σημείο αυτό, ότι σε μια

καπιταλιστική κοινωνία «τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της εργασίας (συνεισφορά στον κοινωνικό καταμερισμό εργασίας) δεν εμφανίζονται ως τέτοια στους εργαζομένους», αλλά «μόνο μέσω των σχέσεων, εντός των οποίων τα προϊόντα της εργασίας [...] οδηγούνται στην ανταλλαγή». Αυτός είναι ο λόγος που ο ίδιος γράφει: «Οι κοινωνικές σχέσεις των συγκεκριμένων εργαζομένων εμφανίζονται στους τελευταίους ως αυτό που είναι, δηλαδή όχι ως άμεσες κοινωνικές σχέσεις των ιδίων των ατόμων στο χώρο εργασίας, αλλά ως πραγματοποιημένες σχέσεις ατόμων και ως κοινωνικές σχέσεις πραγμάτων».¹¹

Η αντινομία που εμπεριέχεται σε αυτή τη διατύπωση («δεν εμφανίζονται»/«εμφανίζονται ως αυτό που είναι») αναφέρεται στη μορφή της διαλεκτικής κρίσης που χαρακτηρίζει τη μαρξική υλιστική θεωρία, για την οποία η πραξεολογική θεμελίωση της κατασκευής είναι προφανής. Προκειμένου να δράσουν, οι άνθρωποι προσανατολίζονται στις σχέσεις ανάμεσα σε εμπορεύματα, οδηγώντας, έτσι, σε πλάνη τον ίδιο τον εαυτό τους, καθώς δεν διακρίνουν τις υπάρχουσες υλικές κοινωνικές σχέσεις και την κοινωνικότητα της εργασιακής διαδικασίας που εκδηλώνονται ιστορικά στις εμπορευματικές σχέσεις. Προσανατολιζόμενοι σε αυτή την πλάνη/αυταπάτη, προσανατολίζονται σε αυτό που «είναι» τώρα όπως δεν θα έπρεπε να είναι, σε αυτό που είναι «υπό άρσιν». Η «λύση» της εν λόγω αντινομίας προϋποθέτει ένα πραξεολογικό πρόγραμμα υπέρβασης αυτής της κοινωνίας προς την κατεύθυνση μιας κοινωνίας της «ελεύθερης συνεργασίας». Το ιδεώδες αυτό δεν εισάγεται ως ένα δέον «από τα έξω», αλλά αναφέρεται αναστοχαστικά στη συνεργασιακή, «υλική» φύση της υπάρχουσας πραγματικότητας, η οποία αντιπαράτίθεται στην ίδια τη φетиχιστική της μορφή, αξιώνοντας μια μορφή που να ανταποκρίνεται στην υλική/αξιολογική (ορθολογική) διάσταση της πραγματικότητας.

Αυτός ο τύπος αξιολογικής κρίσης οδηγεί τον Marx στην κατασκευή εννοιακών σχημάτων όπου λαμβάνει χώρα μια αντιπαράθεση μεταξύ των φетиχιστικών και των αξιολογικών διαστάσεων του πραγματικού.¹² Το ιστορικό πραγματικό (στον διαιρετικό και αλλοτριωτικό του χαρακτήρα) ισχύει ως έλλειψη και ως προσωρινή ακύρωση της ίδιας της αξιολογικής υλικότητάς του, η οποία συγκροτεί την τελεολογία του. Εντούτοις η τελεολογία αυτή είναι ριζοσπαστική. Σε αντίθεση με τον Διαφωτισμό, δεν επιθυμεί να εξαπατήσει τους αλλοτριωτικούς μηχανισμούς κρατώντας τους εντός ορίων (τα οποία εγγυώνται την επίτευξη του κοινού οφέλους τους). Αντιλαμβάνεται το κοινό όφελος ως κάτι που θα προκύψει από την ολική άρση αυτών των μηχανισμών και τη θέσμιση μιας πλήρως ελεύθερης και συλλογικής κοινωνίας.

Εξετάζοντας τη μορφή της διαλεκτικής κρίσης, διαπιστώνουμε πως ο μαρξικός τρόπος θεμελίωσης κοινωνικοθεωρητικών επιχειρημάτων έχει ανατρέξει σε ένα είδος εξήγησης που εμπεριέχεται στην παράδοση του Διαφωτισμού, το οποίο ριζοσπαστικοποιεί, φέρνοντας, παράλληλα, στο προσκήνιο τις αντινομίες και την απροσδιοριστία που απορρέουν από αυτή την παράδοση. Το μαρξικό επιχείρημα αντλεί από την παράδοση της «εξήγησης μέσω του λόγου», η οποία θεμελιώθηκε από τον Rousseau (σε σχέση με την κριτική του στον Αριστοτέλη και στον Hobbes) και από τον Kant (σε σχέση με τη μεθοδική έκθεση της έννοιας του αστικού συντάγματος).¹³ Ο συγκεκριμένος τύπος εξήγησης απαντά ήδη στα *Οικονομικά και Φιλοσοφικά Χειρόγραφα* του 1844,¹⁴ στο μεθοδολογικό πρόγραμμα «εξήγησης» του «δεδομένου της ατομικής ιδιοκτησίας» μέσω της έννοιας της αλλοτρίωσης. Έναν τέτοιο τύπο εξήγησης χρησιμοποίησε προφανώς και στο ώριμο έργο του ο Marx, στην περίπτωση του θεμελιώδους ερωτήματος της υλιστικής μεθοδολογίας, το οποίο αφορά την εξήγηση της μορφής της αξίας (δηλαδή το ερώτημα γιατί η κοινωνική αξία, η συλλογική, κοινωνική, εργασιακή διαδικασία λαμβάνει αυτή τη συγκεκριμένη μορφή¹⁵).

Η υλιστική ανάλυση «εξηγεί» τον προσδιορισμό της μορφής με όρους ανάπτυξης του περιεχομένου, των παραγωγικών δυνάμεων και του καταμερισμού εργασίας, οι οποίοι, σε ένα ορισμένο επίπεδο ανάπτυξης, αποκτούν ένα συναφές πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων και μορφών (όπως η σχέση ιδιοκτησίας, η γενικευμένη ανταλλαγή και η αναπτυγμένη μορφή του χρήματος ως κεφαλαίου). Αυτός ο τύπος εξήγησης της κοινωνικής μορφής συνδέει το περιεχόμενο, στο οποίο ανατρέχει, αποκλειστικά με την οργάνωση και το επίπεδο ανάπτυξης του εργασιακού συστήματος, οδηγώντας έτσι σε μια κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας ως αποτέλεσμα του αυτοματοποιημένου μηχανισμού των παραγωγικών δυνάμεων. Δεν λαμβάνει, έτσι, υπόψη του την εσωτερική τελεολογική διάσταση της υλιστικής εξήγησης. Η διάσταση αυτή αναφέρει τις κοινωνικές μορφές στην αξιολογική/συνεργασιακή διάσταση του περιεχομένου (του κοινωνικού συστήματος εργασίας) και αντιπαραθέτει τις ιστορικές κοινωνικές μορφές στη μορφή της κοινωνικής και συλλογικής συνεργασίας, η οποία αντιστοιχεί σ' αυτά τα περιεχόμενα (και των οποίων η πραγματοποίηση αποτελεί ένα πρακτικό αίτημα).¹⁶ Η εξήγηση των μορφών της ατομικής ιδιοκτησίας ή του εργατικού μισθού αναφέρεται, λοιπόν, στο επίπεδο ανάπτυξης των δυνάμεων παραγωγής, προκειμένου να καταδείξει την αναγκαιότητα διαμεσολάβησης του κοινωνικού καταμερισμού εργασίας από αυτές. Η διαδικασία ισοδυναμεί με τη συγκρότηση αυτών των μορφών, μέσω του αποκλεισμού της δυνατότητας των δρώντων να έρθουν σε κατευθείαν συνεν-

νόηση μεταξύ τους, προκειμένου να συμμετάσχουν από κοινού στη διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής (δηλαδή οι μορφές αυτές συγκροτούνται έτσι ώστε οι δρώντες να επικοινωνούν μέσω αυτών «αντί» να επικοινωνούν αλληλέγγυα και απευθείας).

Το μαρξικό πρόβλημα του «μετασχηματισμού» των αξιών σε τιμές συνιστά ένα παράδειγμα *par excellence* αυτής της μεθόδου. Σε αντίθεση με την ευρέως διαδεδομένη επιστημονιστική αντίληψη,¹⁷ οι μαρξικές αναλύσεις δεν αναφέρονται στην εγκαθίδρυση μιας σχέσης ανάμεσα σε φετιχοποιημένα «θετικά» μεγέθη, δηλαδή στην «παραγωγή» από συγκεκριμένα μεγέθη εργασιακού χρόνου (οι «αξίες» του Κεφαλαίου I), κάποιων μεγεθών υπολογισμένων σε τιμές (τα οποία έχουν αναπτυχθεί στο Κεφάλαιο III). Το αντικείμενό τους, αντιθέτως, συνίσταται στην αναστοχαστική αναφορά των «θετικών» μεγεθών των τιμών, τα οποία προκύπτουν στις αγορές των καπιταλιστικών κοινωνιών, στο πρόβλημα της ανάπτυξης του καταμερισμού εργασίας σε τέτοιες κοινωνίες, στη βάση των διαχωριστικών (ταξικών) σχέσεων. Η μορφή που λαμβάνει ο καταμερισμός της εργασίας σε καπιταλιστικές κοινωνίες αίρει και ακυρώνει την ορθολογική πραγματοποίηση του συνεργασιακού χαρακτήρα των εργασιακών σχέσεων και υπονομεύει, αντίστοιχα, τη συνοχή των «θετικών» οικονομικών αθροισμάτων. Καταδεικνύει τη ριζοσπαστική αρνητικότητα, την οποία η θεωρία αντιπαραθέτει σε κάθε θετικοποίηση.¹⁸

Σε αυτή ακριβώς τη ριζοσπαστική άρνηση του διαχωριστικού («θετικού») αποκαλύπτονται οι αντινομίες και η απροσδιοριστία της μεθόδου, που είναι πιθανόν να αναδυθούν υπό αυτή την προοπτική (και οι οποίες αναπαράγονται κατά την «εξήγηση» της πραγματικότητας). Η αξίωση για ολοκλήρωση του κριτικού επιχειρήματος μπορεί να οδηγήσει στην αμφισβήτηση κάθε ενδιάμεσου ανάμεσα στο ιστορικό και στο αξιολογικό (κάθε εφαρμογής του αξιολογικού στον ιστορικό χρόνο), ερμηνεύοντας την αποδοχή της διαμεσολάβησης ως παραχώρηση σε στρατηγικές που παρεμποδίζουν την πραγματοποίηση του υλιστικού αξιολογικού προτάγματος. Το κοινωνικό αντικείμενο καθίσταται, έτσι, μη συνεκτικό και μη επιδεκτικό εξήγησης. Έχοντας ως αφετηρία το πρόβλημα της «διατήρησης της κοινωνικής ουσίας» της αστικής κοινωνίας, μπορούμε, ως ένα σημείο, να ανακατασκευάσουμε, στο Κεφάλαιο του Marx, ένα πλαίσιο εντός του οποίου θα μπορούσε να προσδιοριστεί το τι θα αποτελούσε «νόμιμη» κρατική πολιτική, δηλαδή πολιτική η οποία δεν θα υπερέβαινε την αστική κοινωνία (όπως καταδεικνύουν οι μαρξικές αναλύσεις της «εργάσιμης ημέρας» στο Κεφάλαιο I, κεφ. 8). Εντούτοις η θεωρητική βάση της ανάλυσης δεν έχει αποσαφηνιστεί, λαμβανομένου υπόψη ότι η συγκρότηση μιας «ορθής» κα-

νονιστικότητας λαμβάνει χώρα εντός του πλαισίου των διαχωριστικών κοινωνικών σχέσεων, με τον τρόπο του «υπό άρσιν». Αντίστοιχα, η αξίωση για την καθ' ολοκληρίαν ακύρωση των διαχωρισμών κινδυνεύει να γίνει απροσδιόριστη, καθώς από τη διατύπωσή της δεν είναι δυνατόν να συγκροτηθεί μια θεωρία του παρόντος (από την άλλη πλευρά, θα εθεωρείτο ότι θα μπορούσε να διολισθήσει προς το θετικισμό, ακολουθώντας το παράδειγμα των κατασκευών της φιλοσοφίας του Διαφωτισμού).

3. Η κρίση της εξήγησης

Με την ανάπτυξη των αντιφάσεων των καπιταλιστικών κοινωνιών, από τα μέσα του 19ου αιώνα, ένας αριθμός υποθέσεων, οι οποίες ελάνθαναν στο Διαφωτισμό και τις διαλεκτικές θεωρίες, φάνηκε να έχουν ιστορικά αντικρουστεί. Μια τέτοια κομβική υπόθεση ήταν ότι θα ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθούν οι ιδέες της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της αξιοπρέπειας σε κοινωνίες που χαρακτηρίστηκαν από τον θεσμικό διαχωρισμό της κοινωνικής δράσης από τα μέσα αναπαραγωγής της κοινωνικής ζωής και από το διαχωρισμό ανάμεσα στις διαβουλευσεις, τις αποφάσεις και την εφαρμογή των αποφάσεων αυτών. Αντίστοιχα με την αντίκρουση αυτή ο θεωρητικός αναστοχασμός της κοινωνικής πραγματικότητας εγκατέλειψε τα πλαίσια ανάλυσης που εξασφάλιζαν τη διασύνδεση ανάμεσα στη γνώση των κοινωνικών μηχανισμών και μια τελεολογία του πρακτικού λόγου. Τα «διαλεκτικά» μοντέλα εκφυλίστηκαν σε δογματικές φιλοσοφίες της ιστορίας, η οποία ανέμενε την αυτόματη πραγμάτωση, μέσω της αυτόματης δράσης των δυναμικών των κοινωνικών μηχανισμών, ενός τελικού, «ορθού» τέλους σε κάποιο απομακρυσμένο μέλλον. Καθώς κάθε αξίωση για δεσμευτικότητα εγκαταλείπεται, η επιστημολογία στρέφεται σε ιστοριστικές (σχετικές) και φορμαλιστικές λύσεις. Η ιδέα της απροσδιοριστίας δεν ενσωματώνεται πλέον στο κριτικό επιχείρημα, προκειμένου να τεθεί υπό αμφισβήτηση το θετικό, αλλά χρησιμοποιείται τώρα ως θεμέλιο ενός θετικιστικού τρόπου σκέψης. Η κρίση αυτή της θεωρίας άσκησε επιρροή σε αντιλήψεις σχετικά με τη φύση της εξήγησης, οι οποίες έχουν υπερισχύσει έως σήμερα μέσω σχετικιστικών, φορμαλιστικών και θετικιστικών μοντέλων.

Τα κεντρικά χαρακτηριστικά της κρίσης της σύγχρονης θεωρίας της εξήγησης είχαν ήδη εμφανιστεί, στις αρχές του αιώνα μας, στις διαμάχες ανάμεσα στους ιστορικιστές και τους φορμαλιστές σχετικά με τη μέθοδο των κοινωνικών επιστημών. Αυτές ήταν γνωστές ως η διαμάχη για τη μέθοδο (*Methodenstreit*) και η διαμάχη για τις αξιακές κρίσεις (*Werturteilsstreit*).

Η αντίληψη της εξήγησης, που πρότεινε ο Max Weber στο πλαίσιο του μεθοδολογικού του φορμαλισμού, είναι εξίσου αντινομική. Στην εργασία του σχετικά με τις αξίες,¹⁹ το 1917, ο Weber υιοθετεί τη μεθοδολογική αυθαιρεσία (απροσδιοριστία) κατά την επιλογή των «ύστατων» αξιών των δρώντων και των κοινωνικών επιστημόνων. Η θέση του Weber σχετικά με το πρόβλημα των αξιών δεν συνεπάγεται την άρνηση της αξιολογικής συγκρότησης των σκοπιών της δράσης. Προϋποθέτει, αντιθέτως, μια τέτοια συγκρότηση και οδηγεί, πράγματι, στην εντατικοποίησή της έως ένα ακραίο σημείο, στο οποίο οι σχετικιστικές της συνέπειες καθίστανται έκδηλες. Οι αξίες περιέχουν νόημα (*Sinn*) μονάχα ως υποκειμενικές επιλογές και αποφάσεις, ενώ κανένα νόημα δεν είναι δυνατόν να αποδοθεί στις ιστορικές σχέσεις. Ως συνέπεια αυτής της θέσης, επιχειρήματα που αναφέρονται κριτικά σε άδικες, άνισες και εκμεταλλευτικές σχέσεις είναι άνευ νοήματος. Αντικειμενικές αξιακές κρίσεις, που ήταν ακόμη δυνατές τόσο στη διαλεκτική όσο και στην ιστορικοιστική φιλοσοφία, μετασχηματίζονται σε ντεσιζιονιστικές δυνατότητες επιλογής προς όφελος μιας πολιτικής ιδεολογίας (ο «σοσιαλισμός» ως ανορθολογική αξία). Η αμφισβήτηση των αντικειμενικών αξιών συνεπάγεται, επιπλέον, την αμφισβήτηση της δυνατότητας συγκρότησης του αντικειμένου κοινωνία ως συνεκτικής ολότητας.²⁰ Οι διαστάσεις της κοινωνίας ως όλου (η μακροθεωρητική ανάλυση, παραδείγματος χάριν, ανάμεσα στις κοινωνικές ανάγκες και τα μέσα για την ικανοποίησή τους, στο πλαίσιο της κοινωνικής αναπαραγωγής) προκύπτουν ως προβληματικά από επιστημολογική σκοπιά αθροίσματα,²¹ τα οποία, σύμφωνα με τη θέση αυτή, είναι ιδιαίτερα δύσκολο να τεθούν, ενώ η αυστηρή επιστημολογική προσέγγιση γίνεται αντιληπτή ως αυτή που εκκινεί από υποκειμενικές επιλογές. Ο λόγος (*discourse*) σχετικά με το νόημα των κοινωνικών σχέσεων αντικαθίσταται τώρα από την εξατομίκευση, τον αγνωστικισμό και την ανορθολογικότητα της πράξης.

Οι προαναφερθείσες βεμπεριανές οπτικές υπέρ του μεθοδολογικού ατομισμού και του αξιακού σχετικισμού έχουν συνέπειες για τη θεωρία της εξήγησης, η οποία καθιστά έκδηλα τα χαρακτηριστικά της κρίσης και καθίσταται και η ίδια ανορθολογική. Η ανορθολογικότητα αυτή εκφράζεται στη βεμπεριανή απόπειρα θεμελίωσης της εξήγησης της δράσης στην κατανόηση (*Verstehen*) της δράσης. Στον κλασικό ορισμό της κοινωνιολογίας, στο *Οικονομία και Κοινωνία*,²² ο Weber γράφει πως η κοινωνιολογία στοχεύει στην ερμηνευτική κατανόηση της κοινωνικής δράσης και «με τον τρόπο αυτό» στην αιτιακή εξήγηση της πορείας και των συνεπειών της. Η κατανόηση συνδέεται με το υποκειμενικό νόημα, το οποίο οι δρώντες αποδίδουν στις πράξεις τους. Το νόημα αυτό θα έπρεπε να είναι όσο το δυνατόν πιο

«εναργές» – ο υψηλότερος βαθμός ενάργειας εκτίθεται στη μαθηματική-λογική σκέψη. Η δεσμευτικότητα και η ακρίβεια, τις οποίες ο Weber αξιώνει για τη θεωρία της πράξης, συνδέονται, έτσι, αφ' ενός με τη δεσμευτικότητα της μορφικής λογικής επιχειρηματολογίας και αφ' ετέρου με το πρότυπο της ορθολογικής δράσης ενός μεμονωμένου δρώντος. Το πιο έγκυρο παράδειγμα για την κατανόηση, αντίστοιχα, του νοήματος συνιστά μια λογική/ταυτολογική φόρμουλα, στο πλαίσιο της οποίας εξάγονται τα εμπρόθετα αποτελέσματα της δράσης ενός δρώντος (που χρησιμοποίησε κάποια συγκεκριμένα μέσα, γνωρίζοντας πως για την πραγματοποίηση τέτοιων αποτελεσμάτων τα μέσα αυτά ήταν πρόσφορα).

Τα χαρακτηριστικά βήματα αυτής της μεθοδολογικής προσέγγισης στο πρόβλημα του νοήματος είναι: ο αρχικός διαχωρισμός της θεωρίας της εξήγησης από μια θεωρία του αντικειμενικού νοήματος, η επακόλουθη προσέγγιση του explanandum από τη σκοπιά της κατανόησης της δράσης, στο πλαίσιο μιας θεωρίας του υποκειμενικού νοήματος, ο εντοπισμός της φύσης του υποκειμενικού νοήματος σε ένα ιδεώδες τυπικής ορθολογικότητας και, εντέλει, η επανασύνδεση της θεωρίας της εξήγησης με τη θεωρία της κατανόησης μέσω του μοντέλου της φορμαλιστικής ορθολογικότητας. Η δυνατότητα, έτσι, να αναφέρεται η λογική μορφή, που αναπτύσσεται στη διαδικασία της εξήγησης, σε ολόκληρες σχέσεις, αποκλείεται και τίθεται υπό αμφισβήτηση το νόημα τέτοιων ολότητων. Η αντιπαράθεση των δικτύων των κοινωνικών μηχανισμών και των κοινωνικά παραγμένων συστημάτων των σκοπών, διά των οποίων τα νοήματα που αποδίδονται στη δράση από ατομικούς δρώντες μπορεί να καθίστανται κατανοητά ή να υπόκεινται σε κριτική, αποκλείεται *a fortiori*.

Ένα αποτέλεσμα της προσέγγισης αυτής στο ζήτημα της εξήγησης αποτελούν οι τυπικές βεμπεριανές μεταθέσεις που προκαλούνται λόγω της προσπάθειας να «εξηγηθεί» η φύση της σύγχρονης καπιταλιστικής ορθολογικής κοινωνίας: μεταθέσεις από το πρόβλημα της ανακατασκευής των διαδικασιών αναπαραγωγής των σχέσεων, που είναι χαρακτηριστικές αυτού του σχηματισμού, στο πρόβλημα της αναπαράστασης της ιστορικής (ιστορικά μοναδικής) πορείας του.²³ Τέτοιες μεταθέσεις αποκλείουν τη δυνατότητα να βασίζεται η «εξήγηση του νέου» σε μια θεωρία αλλαγής των εξωτερικών συνθηκών της ανθρώπινης ύπαρξης (συμφέροντα, ιστορικές σχέσεις κλπ.) και την προσανατολίζουν σε μια «αλλαγή του νοήματος» του «νέου»,²⁴ στην ιδιαιτερότητα της φύσης του, το οποίο εν συνεχεία συγκρίνεται προς το νόημα της προηγηθείσας δράσης. Έτσι, εισάγεται ένα λογικό κενό και μια ασυνέχεια ανάμεσα στην «ορθολογικότητα» του προηγηθέντος και τις συνεπακόλουθες καταστάσεις της δράσης.

Τα στοιχεία της κρίσης της εξήγησης, που εντοπίσαμε στις κλασικές επιστημολογικές διαμάχες των αρχών του αιώνα ανάμεσα στους ιστορικούς και τους φορμαλιστές, αναπαράγονται και επιτείνονται σε κατοπινές και πρόσφατες απόπειρες να θεμελιωθούν αντιλήψεις της εξήγησης. Ένα ανορθολογικό στοιχείο εντοπίζεται κατά χαρακτηριστικό τρόπο, στις μέρες μας, τόσο στις ιστορικιστικές όσο και στις φορμαλιστικές προσεγγίσεις. Λαμβανομένου υπόψη πως οι συνθήκες ελεύθερων κοινωνικών σχέσεων δεν πραγματοποιήθηκαν ιστορικά, οι ιστορικές (δογματικές «μαρξιστικές» και ιστορικιστικές) θεωρίες οδηγήθηκαν, στον 20ό αιώνα, να αποδεχθούν στην Ανατολή τα σταλινικά γραφειοκρατικά καθεστώτα ή τα φασιστικά στη Δύση. Ενώ, παράλληλα, φορμαλιστικές θεωρίες, οι οποίες εγείρουν την αξίωση ότι προσφέρουν τη μόνη εναλλακτική πρόταση έναντι του δογματισμού και του ιστορικιστικού σχετικισμού, δεν μπορούν να εξηγήσουν τις προοπτικές της ατομικής κοινωνικής δράσης, η οποία συνιστά το σημείο αφετηρίας τους, καθώς απορρίπτουν τα προβλήματα της περιεχομενικής ορθολογικότητας που προκύπτουν από την ανάλυση και την αξιολόγηση των ιστορικών συνθηκών της δράσης.

Οι τωρινές διαμάχες σχετικά με τη μεθοδολογία της ιστοριογραφίας και τη λογική της εξήγησης των ιστορικών/κοινωνικών πράξεων αποτελούν εκδηλώσεις της κρίσης της θεωρίας της εξήγησης (η οποία συζητήθηκε στα προηγούμενα). Είναι χαρακτηριστικό των σημερινών επιχειρημάτων ότι συστηματικά απορρίπτουν σχεδόν το σύνολο των προβλημάτων της θεωρίας της εξήγησης, τα οποία εντοπίστηκαν από την ίδια την αστική (ιστορικιστική και φορμαλιστική) θεωρία του 20ού αιώνα. Στις σύγχρονες διαμάχες, ένα επιστημονιστικό σχήμα εξήγησης μέσω υπαγωγής, με το οποίο ένα ατομικό γεγονός παράγεται από ένα σύνολο άλλων γεγονότων και νόμων (νομολογική-παραγωγική εξήγηση, καθώς την εισηγήθηκαν οι Hempel & Oppenheim),²⁵ αντιπαράκειται προς έναν τύπο εξήγησης πράξεων, με τη βοήθεια όχι μόνο νόμων αλλά και προθέσεων, σχεδίων, κινήτρων κλπ. των δρώντων. Αυτή η τελευταία θέση (ένας από τους χαρακτηριστικούς εκπροσώπους της οποίας είναι ο Dray)²⁶ γειτνιάζει με τη θεωρία του *Verstehen* (κατά την παράδοση του Dilthey) και με τη βεμπεριανή «ορθολογική» θεωρία της δράσης. Ενώ προσανατολίζεται προς την «εσωτερική» κατανόηση των υποκειμενικών νοημάτων των δρώντων, παράλληλα επικαλείται, ένα μοντέλο ορθολογικής δράσης και έναν ορθολογικό δρώντα, ο οποίος, υπό δεδομένες συνθήκες, δρα με έναν δεδομένο, «ορθό» τρόπο. Εμπλέκεται, κατ' αυτό τον τρόπο, τόσο σε προβλήματα του ιστορικιστικού σχετικισμού, που αναπαράγονται από τη θεωρία του *Verstehen*, όσο και στα προβλήματα της απροσδιοριστίας, που αναπαράγονται κατά τις απόπειρες διατύπωσης μιας

συνεκτικής θεωρίας της ορθολογικής δράσης, δεδομένων κάποιων συνθηκών που χαρακτηρίζονται όχι μόνο από βεβαιότητα αλλά και από αβεβαιότητα και διακινδύνευση, στις οποίες είναι εκτεθειμένη η δράση.²⁷

Η κριτική του απαγωγικού-νομολογικού μοντέλου εξήγησης συμπληρώθηκε από τον Von Wright²⁸ προς την κατεύθυνση μιας θεωρίας πρακτικών συλλογισμών, στην οποία δίνεται έμφαση τόσο στις βουλευσιακές όσο και στις γνωσιακές διαστάσεις της πρακτικής θεμελίωσης. Ο von Wright αποπειράθηκε να συνδέσει αναλυτικές προσεγγίσεις μιας θεωρίας της δράσης, όπως διατυπώθηκαν από την E. Anscombe, με τον παραδοσιακό τελεολογικό εξηγητικό τύπο, όπως θεμελιώθηκε από τον Αριστοτέλη, τον Hegel και το μαρξισμό. Στις θεωρίες αυτές είναι αυτονόητο να ανατρέξει το πρακτικό επιχείρημα προκειμένου να εξηγήσει/νομιμοποιήσει τη δράση, σε μια διαλεκτική υποκειμενικών σκοπών, η οποία διαμεσολαβείται διά των «μέσων» της με την αντικειμενικότητα (τετελεσμένος σκοπός). Η προβληματική αυτή οδήγησε τον von Wright να αντιληφθεί μια πολύ σημαντική πτυχή της φύσης της κοινωνικής εξήγησης, καταγράφοντας, παράλληλα, την αδυναμία του να την πραγματευτεί σε βάθος. Διότι μια κατανόηση της φύσης της εξήγησης δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί χωρίς μια κριτική στο είδος των θεωριών που πρότεινε η Anscombe, οι οποίες προσανατολίζονται αποκλειστικά προς την καθημερινή συνείδηση, αποκλείοντας, κατ' αυτό τον τρόπο, την κριτική συνείδηση, η οποία θα μπορούσε να αναδείξει την εν λόγω καθημερινή συνείδηση ως «ιδεολογική». Μια τέτοια κατανόηση, επιπλέον, δεν θα ήταν επαρκής αν δεν συμπεριλάμβανε, ανάμεσα στα κριτικά ερωτήματά της σχετικά με τη φύση της εξήγησης/νομιμοποίησης της δράσης, τις διαστάσεις της ιστορικότητας και της νομιμοποίησης (αξιολόγησης) της εμπρόθετης δράσης (δηλαδή αν δεν έθετε το ερώτημα μιας περιεχομενικής τελεολογίας για τον σύγχρονο κόσμο). Αυτές οι κριτικές ενστάσεις που αφορούν την ιδεολογία και την αξιολογία είναι εμμενείς στη διαλεκτική ιδέα της πρακτικής τελεολογίας, εάν δε αγνοηθούν, ο τύπος της τελεολογικής εξήγησης αναγκαστικά αποδυναμώνεται και εκφυλίζεται σε μια «ορθολογική» τελεολογία κατανόησης βεμπεριανού τύπου.²⁹

4. Για τη χειραφέτηση της εξήγησης

Μια κριτική θεωρία της κοινωνίας αντιμετωπίζει, σήμερα, ως κύριο πρόβλημά της να συμβάλει στη χειραφέτηση της κοινωνικής εξήγησης από την εμπλοκή της στο φορμαλισμό και τον ιστορικισμό και στην ανάδειξη της αξιολογικής πρακτικής διάστασής της. Μια τέτοια χειραφετητική απόπειρα

θα πρέπει να ανατρέξει στα ζητήματα που τέθηκαν από τον Διαφωτισμό και τη διαλεκτική θεωρία της κοινωνίας, ενώ, παράλληλα, πρέπει να ξεπεράσει τα διλήμματα αυτής της θεωρίας και να αναδιατυπώσει τις αξιώσεις της να εξηγήσει/απελευθερώσει τις σύγχρονες κοινωνικές σχέσεις.

Με την παρούσα κρίση του βεμπεριανισμού, τίθεται εκ νέου η αξίωση επαναφοράς μιας επιστημολογίας ανοικτής κοινωνικοθεωρητικής εξήγησης (ως μια αντινομική διαδικασία αναστοχασμού των μηχανισμών παρεμπόδισης των αξιών, οι οποίες είναι συγκροτητικές των σύγχρονων κοινωνικών σχέσεων, και των ιστορικών μορφών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην παρεμπόδιση με τη σειρά τους και αυτών των μηχανισμών). Το ζήτημα αυτό θέτει πάλι το παραμελημένο ερώτημα της εγκυρότητας των αξιών στο ιστορικό παρόν, ένα ερώτημα που τέθηκε υπό φετιχιστική μορφή από τον Max Scheler τη δεκαετία του 1920.³⁰ Στη θέση του φετιχιστικού σελεριανού υλικού *a priori* τίθενται, στις μέρες μας, στο επίκεντρο ζητήματα σχετικά με την εγκυρότητα των αξιών. Τα ζητήματα αυτά συνδέονται με την πρόκληση (για μια κριτικά προσανατολισμένη κοινωνία) της συνειδητής ανακατασκευής αυτού του τελεολογικού πλαισίου ως ενός αξεχώριστου και δεσμευτικού κομματιού της κοινωνικής εξήγησης, της χειραφέτησης, δηλαδή, αυτών των αξιών από τις μορφές που τις ακυρώνουν μέσω «επιστημονιστικών» πολιτικοοικονομικών μοντέλων και θεωρητικοποιήσεων της ιστορικής πραγματικότητας.

Τα σύγχρονα πολιτικοοικονομικά μοντέλα (που βασίζονται στον αξιακό σχετικισμό και τον μεθοδολογικό ατομισμό) είναι ανίκανα να συγκροτήσουν το αντικείμενό τους, το οποίο είναι υποβαθμισμένο εμφανιζόμενο ως χαοτικό συνονθύλευμα αμέτρητων σκοπιών των επιμέρους δρώντων. Τέτοια μοντέλα αξιώνουν, προκειμένου να αναπαράχθει το σύστημα που περιγράφουν (οι διαδικασίες που «εξηγούν»), οι δρώντες να δέχονται το μεγαλύτερο δυνατό ποσό πληροφοριών, οι οποίες αφορούν τους άλλους δρώντες. Παράλληλα, όμως, οι δρώντες επιδιώκουν να παρέχουν όσο το δυνατόν λιγότερη πληροφόρηση για την ίδια τους την κατάσταση στους ανταγωνιστές τους. Σε αυτά τα μοντέλα, οι σχέσεις εντός των κοινωνιών αγοράς «εμφανίζονται όπως είναι»: οι αξίες των δρώντων δεν είναι γνωστές στους άλλους δρώντες. Επιπροσθέτως, διαδικασίες που θα αύξαναν την εμπιστοσύνη ανάμεσα στους δρώντες και την αξιοπιστία της πληροφώρας που κάθε δρων δίνει στους άλλους δρώντες αποκλείονται λόγω της αντιπαράθεσης δρώντων με ανταγωνιστικά συμφέροντα (αντιπαράθεση ιδιοκτητών). Αν και η θεωρία αυτή δεν κάνει χρήση όρων όπως «εμπιστοσύνη» και «αλληλεγγύη» (προβαίνει σε αφαιρέσεις από αυτούς) είναι φανερό ότι τέτοιοι όροι εισέρχονται αναγκαστικά στην εξηγητική της μηχανή. Πα-

ραδείγματος χάριν: επειδή δεν υπάρχει εμπιστοσύνη μεταξύ των δρώντων στο πλαίσιο των υπαρχόντων κοινωνικών μηχανισμών (έχουμε, στο σημείο αυτό, αντιπαράθεση της αξίας της εμπιστοσύνης και του μηχανισμού), οι δρώντες προσπαθούν να αυξήσουν τη σιγουριά τους, συντηρώντας τη ρευστότητα, στοχεύοντας σε περαιτέρω ασφάλεια κλπ. Αυτό, ακριβώς, είναι που αυξάνει το ρίσκο της αστάθειας του συστήματος.³¹

Τα κείνσιανά μοντέλα προτείνουν την ενσυνείδητη παρέμβαση του κράτους στο επίπεδο της κοινωνικής ρευστότητας ως απάντηση στο πρόβλημα της αβεβαιότητας. Αλλά τέτοιες παρεμβάσεις δεν επιφέρουν καμία αλλαγή στην κοινωνική απομόνωση των δρώντων, οι οποίοι, προκειμένου να προωθήσουν τα ατομικά τους συμφέροντα, συνεχώς παρακάμπτουν και αδρανοποιούν τις αλλαγές που επιχειρεί το κράτος, οπότε οι κρατικές πολιτικές αποτυγχάνουν, το κοινωνικό σύστημα καθίσταται απρόβλεπτο και αναπαράγεται η αβεβαιότητα.³² Οι πολιτικές δραστηριότητες που στοχεύουν στην αναδιανομή, την πλήρη απασχόληση και τη διασφάλιση των κοινωνικών μισθών μέσω της επίδρασης της ενεργού ζήτησης, παραδείγματος χάριν, είναι δυνατόν να ιδωθούν ως εκδηλώσεις της εσωτερίκευσης (θέσης των προϋποθέσεων) συγκεκριμένων λειτουργιών. Οι λειτουργίες αυτές δεν έγιναν αντικείμενο ρύθμισης στον άναρχο καπιταλισμό του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα. Η ρύθμιση, εντούτοις, καθίσταται αναγκαία στον σύγχρονο καπιταλισμό με τη δυναμική του καταμερισμού εργασίας.

Αξίες όπως η πραγμάτωση συνεκτικής κοινωνικής ορθολογικότητας, το γενικό συμφέρον, ο κοινωνικός διάλογος, η αποδοχή της κοινωνίας απ' όλα τα μέλη της και, υπό την έννοια αυτή, η νομιμοποίησή της υποτίθεται πως αντιστοιχούν σε αυτό τον αναδιανεμητικό μηχανισμό. Η αξίωση αυτή, εντούτοις, για μια ανταπόκριση ανάμεσα στο μηχανιστικό και το αξιολογικό μετασχηματίζει την αντινομική διάσταση των καπιταλιστικών σχέσεων σε μια διάσταση ιδεολογικής συναίνεσης (ένα «κοινωνικό συμβόλαιο» για τον σύγχρονο κόσμο). Προϋποθέτει πως οι κοινωνικοί εταίροι αποδέχονται αμοιβαία ότι οι σχέσεις ζωής και ο υπάρχων τύπος δημοκρατίας ικανοποιούν ένα ζωτικό minimum των συμφερόντων τους, ότι η εργασία αποδέχεται το αξίωμα της ιδιωτικής περιουσίας (κέρδος) και οι καπιταλιστές ιδιοκτήτες αυτό του κοινωνικού μισθού κλπ. Στην πραγματικότητα, βέβαια, τα στοιχεία που αλληλοσυνδέονται σε ένα τέτοιο μοντέλο δεν είναι τα ίδια τα στοιχεία της κοινωνικής αναπαραγωγής αλλά οι ωραιοποιημένες και οπτιμιστικές εκδοχές τους (όπως η πλήρης απασχόληση, τα υψηλά κέρδη, ο κοινωνικός μισθός κλπ.). Το μοντέλο, υπό αυτή την έννοια, δεν είναι περιγραφικό αλλά κανονιστικό. Η ενότητά του επιτυγχάνεται ως η άρθρωση συγκεκριμένων ιδιοτήτων, οι οποίες συνδέονται εξωτερικά και συμπωματι-

κά. Μπορούμε, λοιπόν, λαμβάνοντας υπόψη τα προηγούμενα, να πάρουμε θέση σχετικά με το ερώτημα εάν το κείνσιανό κράτος αποτελεί ένα (συμπωματικό) τυχαίο αποτέλεσμα ευνοϊκών ιστορικών συνθηκών ή εκδήλωση μιας μόνιμης δομικής συμβίωσης του καπιταλισμού και της δημοκρατίας. Διότι η απροσδιοριστία αυτού του είδους μοντέλου δεν συνίσταται στην απροσδιοριστία κάποιων ευνοϊκών συνθηκών, που συγκρότησαν το αντικείμενό του, αλλά συνιστά ένα εσωτερικό, εγγενές στοιχείο του μοντέλου. Ως ένα συναρθρωτικό μοντέλο απροσδιοριστίας απορρίπτει αυτό ακριβώς το στοιχείο αβεβαιότητας που είναι εμμενές στις σύγχρονες κοινωνικές σχέσεις (δηλαδή τη μη ερμηνεία και τη μη αποδοχή αυτών των σχέσεων ως αρμονικών, την αποχή από το κοινωνικό συμβόλαιο, την αδιαφορία έναντι των συναινετικών ιδεολογιών). Προβάλλει, αντί αυτών, έναν φετιχιστικό ολισμό της αρμονίας των μακροαθροισμάτων και των αξιών που ανταποκρίνονται σε αυτά.

Για το λόγο αυτόν η έννοια του «κείνσιανισμού» δεν είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί για να εξηγήσει συγκεκριμένες ιστορικές διαδικασίες, όπως πίστευαν οι νεοστρουκτουραλιστές θεωρητικοί της Σχολής της Ρύθμισης (όπως ο Aglietta, ο Hirsch και ο Jessop). Αντιθέτως, εγκαταλείπει κάθε αξίωση για εξήγηση και την υποκαθιστά με λίστες ιδιοτήτων που συνυπάρχουν σε μία δεδομένη εποχή, κάποιο σχηματισμό κλπ. Εάν διαρρήξουμε αυτές τις λίστες των ιδιοτήτων-σε-συνύπαρξη, προκειμένου η εξήγηση να χειραφετηθεί από τον νεοστρουκτουραλιστικό εναγκαλισμό τους, ένα τμήμα του κείνσιανού μοντέλου θα αποδειχθεί μια ιδεολογία κοινωνικής συμφιλίωσης. Ένα άλλο τμήμα θα φανεί να εκφράζει διαδικασίες ενσωμάτωσης λειτουργικών συνθηκών αναπαραγωγής και επιβίωσης της κοινωνίας στο πολιτικό σύστημα (συνθήκες των οποίων τα όρια εκδηλώνονται άμεσα στη μη δυνατότητά τους να διασφαλιστούν στις καπιταλιστικές κοινωνίες). Σε ένα, όμως, επιπλέον τμήμα του θα αναφανεί ο ιστορικά μοναδικός συσχετισμός της σύμπτωσης επιμέρους ιδιοτήτων και η συνύπαρξή τους, για κάποιο διάστημα, σε μια ιστορική διαδικασία έπειτα από μια κρίση. Έχοντας διαρρήξει αυτό το μοντέλο, μπορούμε να προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε τα φαινόμενα που εμφανίζονται ως ιδιότητές του σε σχέση με την ιστορική συγκρότηση των διαχωρισμών, που χαρακτηρίζουν τις καπιταλιστικές κοινωνίες, και με την ακύρωση, μέσω αυτών, της δυνατότητας μιας κοινωνικής ζωής (την οποία αξίζει κανείς να ζει).

Στρεφόμεστε, τώρα, στους λόγους που χαρακτηρίζουν την αποκαλούμενη κρίση της κείνσιανής συναίνεσης, όπως είναι η ελάττωση των ρυθμών αύξησης, η συμπίεση του κόστους εργασίας, που δεν είναι δυνατόν να μετακυλισθεί στον καταναλωτή λόγω του εσωτερικού ανταγωνισμού, η σκλη-

ρή διαπραγματευτική δύναμη της εργασίας, η αύξηση του κόστους κλπ. Οι λόγοι αυτοί θα έπρεπε, βέβαια, να ανακατασκευαστούν ως εργασιακά αιτήματα οικειοποίησης του μεγαλύτερου δυνατού μέρους της παραγωγής – αιτήματα που ακυρώνονται από τη μορφή της κοινωνίας.

Είναι σημαντικό να απορρίψουμε την απλουστευτική άποψη πως η μετάβαση από τα «κεύνσιανά» στα «μετακεύνσιανά» (νεοφιλελεύθερο, μονεταριστικό κλπ.) συστήματα συνιστά μια μετάβαση από συνθήκες βεβαιότητας σε συνθήκες αβεβαιότητας. Ο ίδιος ο Keynes είχε υπογραμμίσει³³ πως το μοντέλο του προϋπέθετε αβεβαιότητα, απροσδιοριστία, έλλειψη γνώσης, έλλειμμα πληροφόρησης κλπ. – στοιχεία εγγενή στις καπιταλιστικές κοινωνίες. Η κριτική του Hayek, υπό την έννοια αυτή, της τεχνικής ορθολογικότητας και της αισιοδοξίας των τεχνοκρατών της κεύνσιανής παρέμβασής – που συνδέει απευθείας συγκεκριμένες πολιτικές παρεμβάσεις και υποτιθέμενες διορθωτικές ενέργειες στο επίπεδο της κοινωνίας,³⁴ εμπεριέχει στοιχεία σωστής διάγνωσης της απροσδιοριστίας που χαρακτηρίζει τα αποτελέσματα της κρατικής πολιτικής και της συγκρότησης των μακροαθροισμάτων. Η απροσδιοριστία αυτή, εντούτοις, δεν εξηγείται από τον Hayek σε σχέση με τον συγκεκριμένο τύπο κοινωνίας, ο οποίος αποτυγχάνει να συγκροτήσει τη μόνη δυνατή προσδιορίσιμη σχέση – δηλαδή τη σχέση ελευθερίας και αλληλεγγύης – αλλά αποδίδεται σε ιστορικές ολότητες εν γένει. Η συνεκτική διάσταση της κοινωνίας αμφισβητείται όχι μόνο ως προς τη συνύπαρξη και τη δυνατότητα χειραγώγησης των μακροσυνόλων, αλλά και ως προς τη δυνατότητα πρόσκτησης κριτικής γνώσης των διαδικασιών κοινωνικής αναπαραγωγής σε κοινωνίες ατομικής ιδιοποίησης του κοινωνικού προϊόντος.

Στην περίπτωση του κεύνσιανού κράτους πρόνοιας υποστηρίχθηκε πως πραγμάτων αξιακά περιεχόμενα ως προς την ολότητα της κοινωνίας, αν και αυτές οι διακηρύξεις ακυρώθηκαν, καθώς έγινε φανερό ότι τα προβλήματα συγκρότησης αυτής της ολότητας δεν ήταν δυνατόν ν' αναπαρασταθούν στο πλαίσιο ενός τέτοιου συναρθρωτικού μοντέλου. Ενώ στην περίπτωση του νεοφιλελευθερισμού η αξιολογική ολότητα καταδικάζεται από την αρχή, η κοινωνική αποσπασματικότητα γίνεται αποδεκτή ως ένα φυσικό χαρακτηριστικό της κοινωνίας και συνεκδοχικά η τελευταία γίνεται αντιληπτή ως μια μη αξιακά εμποτισμένη, ιστορικιστική ολότητα. Αυτό οδηγεί στην αποκήρυξη της πολιτικής, στον περιορισμό της αναδιανομής και την απορρύθμιση. Πίσω από αυτόν τον θεωρητικό αγνωστικισμό υπερισχύει μια άκρως ορθολογική ταξική πολιτική, η οποία στοχεύει σε μια χαλαρή εργασιακή αγορά, στην κατεδάφιση των μισθών, στην υποαπασχόληση και, εξαιτίας όλων αυτών, στην αύξηση των κερδών. Η εξήγηση αυτής

της ιδεολογίας και πρακτικής πρέπει να δείξει ότι το θεωρητικό επιχείρημα είναι θεμελιωμένο στην αξιολογική αποσυγκρότηση του αντικειμένου της και πως οι νεοφιλελεύθερες μονεταριστικές πρακτικές είναι θεμελιωμένες στην καταστροφή της κοινωνικής αξίας *par excellence*, δηλαδή των συνθηκών που εγγυώνται την κοινωνική εργασία και τη διατήρηση της κοινωνικής ζωής. Καθώς καταστρέφονται αυτά τα αξιακά πλαίσια, νέα πλαίσια αυτού του είδους παράγονται με φετιχιστική ατομιστική και ιστορικιστική μορφή (διότι το αξιακό στοιχείο δεν είναι δυνατόν να απαλειφθεί από το κοινωνικό, στο οποίο είναι εγγενές, αλλά θα μετατεθεί και θα επανέλθει με αλλοιωμένη μορφή). Τα νέα αξιακά πλαίσια συνίστανται στις αξίες της οικογένειας, της φιλανθρωπίας και της εκπαίδευσης, όχι ως μια κοινωνική λειτουργία αλλά ως προσωπικό προνόμιο – έτσι δίνεται έμφαση στην ελευθερία σε βάρος της ισότητας (η οποία γίνεται αντιληπτή ως εξαναγκασμός³⁵). Το στοιχείο της παράδοσης επιστρατεύεται προκειμένου να γεμίσει τα κενά που προκύπτουν, κατά την κοινωνική κρίση, από τη ρήξη των σχέσεων. Η νεοφιλελεύθερη νομιμοποιητική διαδικασία συνδέεται με την πραγματική καταστροφή των κοινωνικών αξιών: αναφέρεται στο άτομο, το οποίο παρατηρεί την κοινωνική κρίση και πιστώνει την προσωπική του ευημερία και ασφάλεια στην αποδόμηση της πολιτικής που σκοπεύει στην εξασφάλιση της επιβίωσης των λοιπών μελών της κοινωνίας.

Επειτα από την αποτυχία των νεοφιλελευθέρων και μονεταριστικών προγραμμάτων, υπάρχει, στις μέρες μας, μεγάλη συζήτηση για μια επιστροφή σε κάποια ήπια μορφή κεύνσιανισμού. Μια τέτοια συζήτηση, βέβαια, μονάχα συσκοτίζει και δεν εξηγεί τη φύση της μετάβασης προς το νέο. Η φύση του προβλήματος καθίσταται φανερό εάν αντιληφθούμε την κρίση του νεοφιλελευθερισμού όχι ως μια επιστροφή σε κάποια μορφή κεύνσιανισμού αλλά ως μια έκθεση των ορίων, εντός των οποίων οι κοινωνικοποιημένες συνθήκες της κοινωνικής αναπαραγωγής είναι δυνατόν να αποδομηθούν χωρίς η κοινωνική ζωή να απειληθεί αποφασιστικά. Εντούτοις, όπως ήδη δείξαμε, αυτό δεν είναι ένα ζήτημα λειτουργικής φύσεως αλλά ένα γνήσια πολιτικό και ένα αξιακό πρόβλημα: το πρόβλημα, δηλαδή, να τεθούν όρια και πολιτικές προϋποθέσεις στις νεοφιλελεύθερες επιθέσεις εναντίον του κοινωνικού ιστού.

5. Ανοικτά προβλήματα μιας κριτικής θεωρίας της εξήγησης

Τα θεωρητικά ζητήματα που αφορούν την ανάπτυξη των σύγχρονων καπιταλιστικών κοινωνιών, καθώς και τη φύση και τους λόγους κατάρρευσης

των συστημάτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» αποκάλυψαν ορισμένα κεντρικά μεθοδολογικά ζητήματα, που συνδέονται με την εμπλοκή των αξιών στην κοινωνικοθεωρητική εξήγηση. Ένα τέτοιο είναι το πρόβλημα μετριάσμου των αξιών ως προϋπόθεσης της κοινωνικοθεωρητικής εξήγησης. Όταν ένα πολιτικό σύστημα επικαλείται «ύστατες», μαξιμαλιστικές κλπ. αξίες, σε συνθήκες έλλειψης πληροφόρησης, ελλείμματος συμμετοχής, ύπαρξης ιεραρχιών κλπ., αυτό οδηγεί στη συγκρότηση του συστήματος ως συστήματος στρεβλής κοινωνικότητας (παραδείγματος χάριν το σταλινικό, γραφειοκρατικό σύστημα), το οποίο είναι δυνατόν να καταστεί αντικείμενο κριτικής από την οπτική της αξίας μιας μη στρεβλής κοινωνικότητας. Αυτή η φύση της αξίας δεν έχει διασαφηνιστεί. Η εν λόγω αξία εμπλέκεται, αφ' ενός, στο ζήτημα ενός «ορθού», αλλά στις μέρες μας αστικά αφηρημένου, τελικού πολιτικού ιδεώδους (ανθρώπινη χειραφέτηση)· αφ' ετέρου, στο πρόβλημα της αντιμετώπισης του συγκεκριμένου ιδεώδους βάσει αυτού που είναι σήμερα δυνατό, δηλαδή με μετριάσμό του πλαισίου των πολιτικών αξιών.

Πολλοί μαρξιστές θεωρητικοί δεν ήταν σε θέση να δώσουν ικανοποιητικές απαντήσεις σε προβλήματα όπως τα προαναφερθέντα και οδηγήθηκαν σε μαξιμαλιστικές, σποντανείστικές ή ρεφορμιστικές επιλογές. Απέτυχαν, συγκεκριμένα, να διακρίνουν τη συγκεκριμένη διαλεκτική μορφή του μαρξικού επιχειρήματος που ανακατασκευάζει και ασκεί κριτική στους υπάρχοντες μηχανισμούς εξουσίας και εκμετάλλευσης, κάνοντας αναφορά στις προϋποθέσεις της κοινωνικής ζωής (όπως η διασφάλιση της κοινωνικής εργασιακής διαδικασίας σε συνθήκες ειρήνης ή ενός μη κατεστραμμένου φυσικού περιβάλλοντος), καθώς αυτές απειλούνται και καταστρέφονται από την καπιταλιστική μορφή της κοινωνίας. Η ανακατασκευή και η κριτική αυτή είναι δυνατόν να μεταφραστούν σε ένα πρακτικό αξίωμα θέσης προϋποθέσεων για μια ορθολογική διευθέτηση των σχέσεων εντός της κοινωνίας και ανάμεσα σε κοινωνίες – συνειδητή και υπεύθυνη αντίδραση μπροστά στο χάσμα ανάμεσα στον αναπτυγμένο και τον υπανάπτυκτο κόσμο, μπροστά στους πολέμους και στις απειλές κατά του φυσικού περιβάλλοντος.

Στις σύγχρονες βιομηχανικές, καπιταλιστικές κοινωνίες φαίνεται πως ένας αριθμός σοσιαλιστικών προγραμμάτων και πολιτικών κειμένων δεν είναι, κατ' ουσίαν, παρά διατυπώσεις, σ' ένα υψηλό επίπεδο αφαίρεσης, εξηγητικών μηχανισμών για κοινωνικοπολιτικές διαδικασίες (του προαναφερθέντος τύπου). Διατυπώσεις αυτού του είδους αποτελούν επίσης οι «αντιστροφές» των θεωρητικών παραδειγμάτων των σοσιαλδημοκρατικών προγραμμάτων, που, στη θέση του οικονομισμού των προηγούμενων δεκαετιών (πρβλ. το πρόγραμμα Bad Godesberg του SPD), επιχειρηματολογούν τώρα σε σχέση με βασικούς κινδύνους για τη σύγχρονη κοινωνία.

όπως την απειλή εναντίον του περιβάλλοντος, τις προβληματικές σχέσεις ανάμεσα στο Βορρά και το Νότο και τη διάλυση του κράτους πρόνοιας. Οι παραδοσιακές διατυπώσεις αυτών των προγραμμάτων «εξηγούσαν» το πραγματικό με αναφορά στη δυναμική του συστήματος της βιομηχανικής εργασίας, παραβλέποντας τις αξιολογικές διαστάσεις που είναι εγγενείς στη λογική αυτού του συστήματος και εισάγοντας το αξιολογικό στοιχείο εξωτερικά ως μια πολιτική απόφαση υπέρ του κράτους πρόνοιας κλπ. Τώρα, εντούτοις, υποχρεώνονται να εμπλακούν σε μια ευρύτερη λογική θέσης προϋποθέσεων για την κοινωνική ζωή, που οδηγεί σε μια αντιμετώπιση ως αξίας (τελεολογία), η οποία αντιπαρατίθεται κριτικά στους μηχανισμούς που την απειλούν, την τραυματίζουν και την απαξιώνουν.³⁶

Συναφές με τα προηγούμενα είναι αυτό στο οποίο θα μπορούσαμε να αναφερθούμε ως πρόβλημα της αξιολογικής ανόρθωσης. Η κλασική διαλεκτική θεωρία ανέτρεχε σε μια αντίληψη «ανόρθωσης» των συστατικών της κοινωνικής πραγματικότητας που επέτρεπε στην πραγματικότητα να παρουσιάζεται ως μια συνεκτική ολότητα, της οποίας οι συστατικές στιγμές/σχέσεις καθίστανται έκδηλες.³⁷ Καθόσον αφορά την αντικειμενική πλευρά της πραγματικότητας, η συνοχή του πραγματικού θεωρήθηκε ότι εξασφαλιζόταν μέσω της πολιτικής και του καταμερισμού της εργασίας. Η συνοχή του αντικειμένου, εντούτοις, έχει επίσης μια υποκειμενική πλευρά, η οποία συνίσταται σε πρακτικές και γνωστικές διαδικασίες αποκατάστασης αυτής της συνοχής μέσω εμπρόθετης δράσης και θεσμών, που προάγουν τους σκοπούς των δρώντων. Στη μαρξική παράδοση τέτοιες διαδικασίες συνδέονταν με την ιδέα της συγκρότησης ενός συνειδητού εργατικού κινήματος, μια ιδέα η οποία απαντάται επίσης στην ιστορικιστική εκδοχή του γκραμσιανού έργου. Μέρος αυτής της σκέψης αποτελεί μια επιστημολογική σκοπιά, η οποία υπογραμμίζει πως η κοινωνικοθεωρητική εξήγηση είναι αδιαχώριστη από το πρακτικό πρόβλημα του να καταστήσει ορατές και να πραγματοποιήσει τις αξιολογικές προϋποθέσεις του εξηγητικού πλαισίου. Αν και η ιδέα της κοινωνίας ως διαδικασίας μόρφωσης /διαμόρφωσης (Bildung) των δρώντων εν όψει συγκεκριμένων σκοπών κατέστη ύποπτη ως ανεπίτρεπτη υποστασιοποίηση, σήμερα παραμένει έγκυρη μια κριτική προς κάθε είδους υποστασιοποιήσεις, εκδοχή της συγκεκριμένης ιδέας.

Η εκδοχή αυτή αναφέρεται σε μια κριτική τελεολογία αξιολογικών συνθηκών/αξιωμάτων που αφορούν την ακύρωση των διαχωρισμών, οι οποίοι καθιστούν δυνατή τη συγκρότηση μηχανισμών κοινωνικού καταναγκασμού και κυριαρχίας. Θέτοντας ερωτήματα σχετικά με τη δυνατότητα περιορισμού της εξουσίας τέτοιων μηχανισμών, αναφέρεται σε μια κριτική ιδέα έλλογης τάξης και αναρωτιέται σχετικά με το εάν και πώς είναι δυνατόν να

πραγματοποιηθεί. Με ποιο τρόπο είναι δυνατόν να εισέλθει η ιδέα αυτή σε ένα εξηγητικό πλαίσιο; Θα υπερισχύσουν οι ιδέες που διαφυλάττουν την κοινωνία, τη φύση, τη δικαιοσύνη, την ανοχή και την κριτική ή θα υποκατασταθούν από κυρίαρχους φετιχισμούς, όπως είναι ο εθνικισμός και η αγριότητα του καπιταλισμού των νεοφιλελεύθερων αγορών; Ένα σημαντικό τμήμα αυτού του εξηγητικού μηχανισμού, μέσω του οποίου τίθενται τέτοια ζητήματα, φαίνεται να είναι λειτουργιστικής φύσεως. Αντιστρέφει, στην πραγματικότητα, τον λειτουργισμό, στρέφοντας την ιδέα της αλληλόδρασης και αλληλεξάρτησης των κοινωνικών φαινομένων και των φαινομένων κυριαρχίας προς την κατεύθυνση της κριτικής. Προβαίνοντας σε αφαιρέσεις από την κριτική τελεολογία εμφανίζεται ως ένα καθαρά λειτουργιστικό επιχείρημα, το οποίο εμπεριέχει τις χαρακτηριστικές, για το λειτουργισμό, αντινομίες.

Η εξήγηση της ανάπτυξης των διεθνών σχέσεων μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, παραδείγματος χάριν, είναι δυνατόν να ανακατασκευαστεί βάσει ενός μοντέλου αλληλόδρασης, σύμφωνα με το οποίο η ανεκτικότητα που επιδείχθηκε από τις μεγάλες δυνάμεις απέναντι στον επανεξοπλισμό της Γερμανίας είναι δυνατόν να «εξηγηθεί» μέσω του φόβου τους για την εγκαθίδρυση και ανάπτυξη της Σοβιετικής Ένωσης. Ο φόβος της παγκόσμιας επανάστασης, παρομοίως, είναι δυνατόν να «οδήγησε» κατά κάποιον τρόπο στο σχηματισμό, στη Δύση, του κράτους πρόνοιας, στην ανάπτυξη των κοινοβουλίων, των εργατικών σωματείων κλπ. Τα επιχειρήματα παραμένουν λειτουργιστικά όσο τα αξιολογικά στοιχεία εισάγονται στο μοντέλο ως ξεχωριστές αιτίες σε διάφορα σημεία και δεν συγκεντρώνονται σ' ένα ενοποιημένο επιχείρημα, σε αναφορά προς το οποίο καθίσταται το μοντέλο συνεκτικό. Η συνοχή, εδώ, έγκειται στην αξιολογική «ανόρθωση» της εξηγητικής διαδικασίας ως ενός «λόγου» *par excellence* για τη συγκρότηση σχέσεων αλληλεξάρτησης και των συσχετίσεών τους. Το κριτικό εξηγητικό επιχείρημα δίνει έμφαση στις ιστορικές πρακτικές, μέσω των οποίων το πρόγραμμα κοινωνικής χειραφέτησης και διαφύλαξης της κοινωνικής ζωής υφίσταται διαστρέβλωση κατά τη μορφοποίησή του από τους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς που διαχειρίστηκαν την επανάσταση στην Ανατολή, ή από τους μηχανισμούς του καπιταλιστικού κοινωνικού κράτους (πρόνοιας), που χειραγωγούν τη ζωή, την υγεία, την απασχόληση κλπ., στη Δύση. Θα μπορούσαμε, εντούτοις, να αναρωτηθούμε σε ποιο βαθμό ένα τέτοιο κριτικό συμπλήρωμα στο λειτουργισμό είναι δυνατόν να μετασχηματιστεί σε κοινωνική πράξη – ένα ερώτημα που αναφέρεται στο πρόβλημα της αξιολογικής ανόρθωσης του πραγματικού. Μπορεί η κριτική επιστημολογία να συμπέσει με την κριτική πολιτική (ένα ερώτημα που είχε ήδη θέσει ο Kant);

Η προηγούμενη προβληματική είναι συνώνυμη με το ερώτημα πώς ένα κριτικό αξιακό πλαίσιο για τη σύγχρονη εποχή θα βρει τη μη διαστρεβλωμένη ιστορική του έκφραση σε πρακτικές που θα σέβονται και θα ιεραρχούν έλλογα τις κοινωνικές αξίες. Το ερώτημα αυτό συγκαλύπτεται κατά την προβολή αυτού του αξιακού αιτήματος σε ιστορικές κοινωνίες και εμφανίζεται υπό τη φετιχιστική μορφή καταλόγων αξιών που περιλαμβάνονται στα πολιτικά προγράμματα των σοσιαλιστικών κομμάτων (αξιών όπως η καταπολέμηση της ανεργίας, της ύφεσης, της στήριξης του κοινωνικού κράτους κλπ.). Αντιστοίχως τα προγράμματα αυτά προϋποθέτουν ένα χάσμα (έλλειψη αξιακής ανόρθωσης) ανάμεσα στις αξίες που συμπεριλαμβάνουν (και επιδιώκουν να πραγματοποιήσουν) και σε ουσιώδεις κοινωνικές αξίες, των οποίων η πραγμάτωση αναβάλλεται συστηματικά ή ακυρώνεται μέσα από τέτοια προγράμματα: τέτοιες είναι κατεξοχήν οι αξίες που στοχεύουν στην υπέρβαση του χωρισμού, που λαμβάνει χώρα κατά τη διαδικασία αξιοποίησης μεταξύ αφ' ενός των μελών της κοινωνίας και αφ' ετέρου των κοινωνικών πόρων και διαδικασιών αποφάσεων (ιδιοκτησία και ιεραρχία).

Καθώς τέτοιες συγκροτησιακές αξίες ματαιώνονται, διασπάται η συνέχεια του αξιακού προτάγματος της πολιτικής πράξης και οι αξίες που περιέχονται στα προγράμματα καθίστανται ανενεργές ή πραγματώνονται υπό ψευδή μορφή στο εχθρικό για τον αναστοχασμό πλαίσιο της μερικότητας και του συμβιβασμού. Αυτό το χάσμα έλλειψης ανόρθωσης που επισημαίνουμε είναι όρος εξήγησης του ιστορικού πράττειν των σοσιαλιστικών κομμάτων. Το πράττειν αυτό παρακολουθεί έναν συλλογισμό (μία εξήγηση του πραγματικού) που μετατοπίζει το πρόβλημα της εξήγησης της παραγωγής των αλλοτριωμένων κοινωνικών μορφών, μετατρέποντάς το σε πρόβλημα της πραγμάτωσης επιμέρους αξιακών αιτημάτων που τίθενται υπό αλλοτριωτικούς όρους, των συνδυασμών τέτοιων αιτημάτων, της ιεράρχησης κατά την υλοποίηση πλευρών τους κλπ. Με τη μετατόπιση αυτή δεν τίθεται πλέον το τίμημα της εξήγησης/άρσης της ιδιοκτησίας (πρβλ. «μεθοδική παραγωγή της ιδιοκτησίας από την έννοια της αλλοτρίωσης», Marx, 1844) αλλά μάλλον ζητήματα «διάσωσης» επιμέρους διαστάσεων κοινωνικών αξιών υπό αλλοτριωμένη μορφή σε κοινωνίες ιδιοκτησίας. Το σύστημα σχέσεων που προτείνουν τα σοσιαλιστικά κόμματα προβάλλεται αντίστοιχα ως το μόνο εφικτό (εφαρμόσιμο) σύστημα σχετικής κοινωνικής δικαιοσύνης (απέναντι στις ανατολικές γραφειοκρατίες, το θατσερισμό, το ρηγκανισμό κλπ.). Αυτό το «μόνο εφικτό» δεν είναι, ωστόσο, ικανό να συλλάβει τους όρους κρίσης της κοινωνίας σε επίπεδο παραγωγικών και ιεραρχικών σχέσεων, περιβάλλοντος, κοινωνικής εκμετάλλευσης τόσο σε μία μεμονωμένη κοινωνία όσο και παγκόσμια, δεν είναι δε και σε θέση να δράσει προς την κατεύ-

θυσνη άρσης των όρων αυτών.³⁹ Αναπαράγεται δηλαδή μέσα από αυτό τον τύπο δράσης και έλλειψης δράσης η αντινομία της διαμεσολάβησης (που συνίσταται στο ότι ο μόνος δυνατός τρόπος πραγμάτωσης του αξιακού στο ιστορικό ακυρώνει τους ίδιους του τους αξιακούς θεμελιωτικούς όρους) χωρίς να τίθεται η αντινομία αυτή ως πολιτικό πρόβλημα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. K. Psychopedis, «Crisis of Theory in the Contemporary Social Sciences», στο W. Bonefeld, J. Holloway (eds.), *Post-Fordism and Social Form*, Macmillan, London 1991.
2. Βλ. K. Psychopedis, «Dialectical Theory: Problems of Reconstruction», στο W. Bonefeld, R. Gunn, K. Psychopedis (eds.), *Open Marxism, Volume I: Dialectics and History*, Pluto Press, London 1992. Πρβλ. στον παρόντα τόμο, κεφ. 2.
3. Για μια κριτική των ρεαλιστικών επιστημολογιών βλ. R. Gunn, «Marxism, Metatheory and Critique», στο W. Bonefeld, J. Holloway (eds.), *Post-Fordism and Social Form*.
4. Theodor W. Adorno, *Negative Dialektik*, Suhrkamp, Frankfurt/M. 1966, σ. 15.
5. J.J. Rousseau, *Du Contrat Sociale*, Les Editions Du Cheval, Geneve, βιβλίο I, κεφ. II.
6. Βλ. I. Kant, «Streit der Fakultäten», Kant, *Werke*, Bd XI (Weischedel Edition) Frankfurt 1968, 2. Abs., 8, σ. 367: η μεθοδική ανάπτυξη της *respublica noumenon* σε *respublica phaenomenon*.
7. I. Kant, «Idee zu einer allgemeinen Geschichte in Weltbürgerlicher Absicht», στο Kant, *Werke*, τόμος XI (Weischedel Edition), Εισαγωγή, σ. 34, όπου ο Kant θέτει το ζήτημα της πρόθεσης της φύσης, και *Streit der Fakultäten*, 2. Abs., 5, σ. 55, για την υιοθέτηση της σκοπιάς του λόγου.
8. Σχετικά με το πρόβλημα της «κορύφωσης», βλ. στο W. Bonefeld (ed.), *Open Marxism, Volume III*, Pluto Press, London 1995, το άρθρο του H. Reichelt. Σχετικά με το πρόβλημα της συγκέντρωσης των κατηγοριών προς το ιστορικό παρόν, βλ. K. Psychopedis, *Geschichte und Methode*, Campus Verlag, Frankfurt/M/New York 1984, σ. 231 κ.έπ., 237 κ.έπ., (ελλ. έκδ. *Ιστορία και Μέθοδος*, Σμίλη, Αθήνα 1994) και K. Psychopedis, «Dialectical Theory: Problems of Reconstruction» (και στην παρούσα εργασία κεφ. 2).
9. Βλ. R. Gunn, «Against Historical Materialism: Marxism as First-Order Discourse», στο W. Bonefeld, R. Gunn, K. Psychopedis (eds.), *Open Marxism, Volume II: Theory and Practice*, Pluto Press, London 1992.
10. K. Marx, *Das Kapital I*, Marx, Engels, *Werke*, Dietz Verlag, Berlin, τόμ. 23, σ. 85.
11. Ό.π., σ. 87, η έμφαση δική μου. Βλ. επίσης το αντίστοιχο απόσπασμα στο Α.

Smith, *An Inquiry into the Nature and the Causes of the Wealth of Nations*, Liberty Classics and Oxford University Press, σ. 50.

12. Βλ. K. Marx, *Das Kapital I*, σ. 88: «Το κοινωνικό κίνημα του ανθρώπου έχει γι' αυτόν τη μορφή του κινήματος των πραγμάτων, το οποίο τον κυβερνά αντί να κυβερνάται από αυτόν». Για μια συζήτηση του «αντί να» βλ. K. Psychopedis, «Dialectical Theory: Problems of Reconstruction», σ. 93.
13. J.J. Rousseau, *Du contrat social*, I. Kant, *Streit der Fakultäten*, 2. Abs. 5-7.
14. K. Marx, *Ökonomisch-philosophische Manuskripte*, Marx, Engels, *Werke*, Ergänzungsband 1, Berlin 1968, σ. 510.
15. Σχετικά με το ζήτημα της μορφής της αξίας, βλ. κυρίως H.G. Backhaus, «Zur Dialektik der Wertform», στο A. Schmidt (ed.), *Beiträge zur marxistischen Erkenntnistheorie*, Suhrkamp, Frankfurt/M 1969, και H. Reichelt, *Zur logischen Struktur des Kapitalbegriffs bei K. Marx*, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt/M 1970.
16. Η αντιπαράθεση, στη μαρξική μέθοδο, της εσωτερικής τελεολογίας προς τους κοινωνικούς μηχανισμούς εντάσσει το Κεφάλαιο του Marx εντός της επιστημολογικής παράδοσης του Πλούτου των Εθνών, της καντιανής τρίτης Κριτικής και της εγγελιανής Λογικής.
17. Κλασικά κείμενα στην επιστημονιστική παράδοση είναι: Von Bortkiewicz, «Berichtigung der grundlegenden theoretischen Konstruktion von Marx im dritten Band des Kapitals», στο *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik*, τόμ. 34, 1907, Bortkiewicz, «Wertrechnung und Preisrechnung im Marxschen System», στο *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, τόμ. 23, 1906, και τόμ. 25, 1907.
18. Βλ. H. Marcuse, *Reason and Revolution. Hegel and the Rise of Social Theory*, Routledge, London 1955, που ακολουθεί αυτή τη γραμμή επιχειρηματολογίας. Στην πιο πρόσφατη φιλολογία: βλ. J. Holloway, *In the Beginning was the Scream*, *Common Sense* 11, 1991, σ. 69 κ.έπ., σχετικά με το ζήτημα της αβεβαιότητας βλ. ιδιαίτερα σ. 71 κ.έπ.
19. M. Weber, «Der Sinn der Wertfreiheit der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften», στο *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, ³Mohr, Tübingen, 1968, σ. 489-540.
20. Βλ. για το πρόβλημα της συνοχής από τη σκοπιά της μαρξικής θεωρίας της αξίας H. G. Backhaus, *Dialectical Principles of the Marxian Critique of Economics*, Ms., Frankfurt 1994, και W. Bonefeld, *The Recomposition of the British State During the 1980s*, κεφ. 2, Aldershot Dartmouth, 1993.
21. Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, (αγγλικά) *Economy and Society*, University of California Press, Berkeley 1978, κεφ. 1, τμήματα 1, 9, και κεφ. 2, τμήμα 9.
22. Max Weber, *Economy and Society*, σ. 4.
23. Max Weber, «Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus», 1904/1905, στο *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, Mohr, Tübingen 1963, σ. 37, αγγλική μετάφραση από τον T. Parsons, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Scribner, New York 1958, σ. 55.

24. Max Weber, *Economy and Society*, σ. 753 κ.έπ., 755.
25. Βλ. C.G. Hempel, P. Oppenheim, «Studies in the logic of explanation», στο C.G. Hempel, *Aspects of Scientific Explanation and other Essays in the Philosophy of Science*, Free Press, New York/London 1965, σ. 245-95.
26. W. Dray, *Laws and Explanations in History*, Oxford Classics, London 1957.
27. W. Stegmüller, *Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und analytischen Philosophie*, Springer Verlag, Berlin/Heidelberg/New York 1969, τόμ. 1, σ. 385 κ.έπ., 394.
28. G.H. von Wright, *Explanation and Understanding*, Routledge & Kegan Paul, London 1971.
29. M. Riedel, *Verstehen oder Erklären? Zur Theorie und Geschichte der hermeneutischen Wissenschaft*, Klett Cotta, Stuttgart 1978.
30. Max Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, 6. Aufl., Francke, Berlin/Munchen 1980.
31. Όπως παρατηρήθηκε (βλ. A. Bhaduri, *Macro-Economics. The Dynamic of Commodity Production*, Macmillan, London 1986, σ. 91), η διατήρηση του χρήματος ως μια ατομική επιλογή για τη μείωση της αβεβαιότητας αυξάνει τον αντίκτυπο της αβεβαιότητας σε κοινωνικό επίπεδο.
32. Βλ. D. Elson, «Market Socialism or Socialization of the Market?», *New Left Review*, τ. 172, 1988, L.M. Lachman, *The Market as an Economic Process*, Blackwell, Oxford 1986, και F. Hirsch, *Social Limits to Growth*, Routledge & Kegan Paul, London 1977.
33. J. M. Keynes, *The End of Laissez Faire*, στο *Collected Works*, τόμ. IX (Essays in Persuasion), Macmillan, London 1972, σ. 272-94.
34. Για την κριτική του Hayek στα μακροαθροίσματα, βλ. τη μελέτη του *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Routledge & Kegan Paul, London 1967.
35. Βλ. F. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Routledge & Kegan Paul, London 1960.
36. Σχετικά με το ζήτημα μιας θεωρίας «θέσης προϋποθέσεων», βλ. K. Psychopedis, «Dialectical Theory: Problems of Reconstruction», σ. 1-53.
37. Σχετικά με το ζήτημα της αξιολογικής ανόρθωσης βλ. K. Psychopedis, «Dialectical Theory: Problems of Reconstruction».
38. Βλ. E. Hobsbawm, «Out of the Ashes», *Marxism Today*, 1991, σ. 170 κ.έπ., το οποίο αναφέρεται σε προβλήματα τα οποία δεν είναι δυνατόν να επιλύσει η σοσιαλδημοκρατική δράση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΑ
ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

εδω (15)
= A &

Η σύγχρονη κριτική κοινωνική θεωρία αντιμετωπίζει, ως ένα από τα σημαντικά ανοικτά της προβλήματα, το πρόβλημα του σχετικισμού και της αναφοράς της θεωρίας στα «κατά συμβεβηκός» υπάρχοντα στοιχεία της ιστορικοκοινωνικής πραγματικότητας. Και τούτο διότι μόνον εφόσον επιτύχει να διευκρινίσει τα προβλήματα αυτά η κριτική κοινωνικοθεωρητική ανάλυση θα είναι σε θέση να διερευνήσει και τις ενστάσεις που διατυπώνονται στη σύγχρονη θεωρητική σκέψη, από την πλευρά σχετικιστικών και κονβενσιοναλιστικών επιστημολογικών τοποθετήσεων εναντίον κάθε είδους δεσμευτικών κριτηρίων σύγκρισης, ελέγχου και αξιολόγησης θεωρητικών επιχειρημάτων.¹

Ο τύπος σχετικιστικής σκέψης που επικράτησε στη σύγχρονη κοινωνική θεωρία παραπέμπει στον ιστοριστικό σχετικισμό των αρχών του αιώνα, της σχολής του Dilthey και στη βεμπεριανή σχετικιστική επιστημολογία. Ιδιαίτερα στη βεμπεριανή του εκδοχή το ιστοριστικό επιχείρημα δέχεται ότι το «συμβεβηκός» προκύπτει ήδη στην επιλογή αξιών και αποκλείει έτσι τη δυνατότητα ορθολογικής σύγκρισης και αξιολόγησης αξιών.² Σε σύγχρονες στρουκτουραλιστικές επιστημολογίες το «συγκεκριμένο» συμπίπτει με το συμβεβηκός, δεδομένου ότι θεωρείται πως η πραγματικότητα συγκροτείται εμπειριστικά ως αυθαίρετος συνδυασμός αφηρημένων «μηχανισμών».³

Οι απαντήσεις σε θεωρίες του συμβεβηκός, του μη προσδιορισμού του αντικειμένου κλπ., στο βαθμό που προέρχονται από διαλεκτικές τοποθετήσεις, θεωρούν τους επιμέρους μηχανισμούς ως αφαιρέσεις από ουσιώδεις κοινωνικοϊστορικές σχέσεις και κατανοούν το «συγκεκριμένο» ως αναγκαίο και προσδιορισμένο. Υπάρχει, ωστόσο, μια ασάφεια, η οποία δεν έχει επαρκώς διερευνηθεί, στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιούνται οι